

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Πολιτικές για τη μετανάστευση, τις Κοινωνικές
Διακρίσεις & την Ιδιότητα του Πολίτη»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

« Άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, στο τοπικό
επίπεδο. Μελέτη περίπτωσης, η πόλη του Βόλου »

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια: **Αντωνία Κοντοστάθη**
A.M. 3032201901410

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ανδρέας Φερόνας, Αναπληρωτής Καθηγητής, Επιβλέπων
Εμμανουήλ Σπυριδάκης, Καθηγητής, μέλος
Έφη Γαζή, Καθηγήτρια, μέλος

Κόρινθος, Ιούνιος 2021

«Ο μόνος τρόπος, να σώσεις τον εαυτό σου,
είναι να μάχεσαι για τους άλλους»

Νίκος Καζαντζάκης

*«Φαντάσου, όλους τους ανθρώπους να μοιράζονται τον κόσμο, να μην
υπάρχει ανάγκη για απληστία ή πείνα, μια ανθρώπινη αδελφότητα,
φαντάσου....»*

«Imagine» - JOHN LENNON

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας τη συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας, αισθάνομαι την ανάγκη, να ευχαριστήσω, όλους όσους στάθηκαν αρωγοί, σε αυτή μου την προσπάθεια.

Αρχικά, θέλω να ευχαριστήσω θερμά, τον επιβλέποντα καθηγητή της παρούσας διπλωματικής εργασίας, τον κ. Ανδρέα Φερόνα, Αναπληρωτή Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, για την καθοδήγηση και τις πολύτιμες υποδείξεις. Ακόμη, θέλω να ευχαριστήσω, τους συντονιστές των άτυπων δικτύων αλληλεγγύης, που δέχτηκαν με προθυμία, να συμμετέχουν στις ερευνητικές συνεντεύξεις, για την υλοποίηση της έρευνας.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ, οφείλω, στην οικογένειά μου, που με εμπύχωσε και με στήριξε, να κάνω μία επιθυμία μου, πραγματικότητα.

Περιεχόμενα

Περίληψη	vii
Abstract	viii
Εισαγωγή	1
1.Κοινωνικός Αποκλεισμός»	4
1.1. Η καταγωγή & η εξέλιξη της έννοιας «κοινωνικός αποκλεισμός»	4
1.2. Μορφές «κοινωνικού αποκλεισμού»	5
1.3. Κοινωνικές πρακτικές & συμπεριφορές που οδηγούν σε «κοινωνικό αποκλεισμό»	6
1.4. Ορισμοί & χαρακτηριστικά του «κοινωνικού αποκλεισμού»	7
2.Κοινωνική Αλληλεγγύη	10
2.1. Ορίζοντας την «αλληλεγγύη»	10
2.2. Γένεση & μετασχηματισμός της έννοιας «κοινωνική αλληλεγγύη»	11
2.3. Θεωρήσεις κλασικών & σύγχρονων κοινωνιολόγων για την «κοινωνική αλληλεγγύη»	12
2.4. Βασικοί παράμετροι της «κοινωνικής αλληλεγγύης»	15
2.5. Ερεθίσματα για την «κοινωνική αλληλεγγύη»	16
2.6. Κατηγοριοποίηση δράσεων «κοινωνικής αλληλεγγύης»	16
2.7. Είδη κινήτρων για την πραγματοποίηση «αλληλεγγύων» δράσεων	17
2.8. Η εννοιολογική – ιδεολογικο-πολιτική – θεσμική σχέση «κοινωνικού αποκλεισμού – κοινωνικής αλληλεγγύης»	18
2.8.1. Η εννοιολογική σχέση	18
2.8.2. Η ιδεολογικο-πολιτική σχέση	20
2.8.3. Η θεσμική σχέση-Μετασχηματισμός της θεσμοποιημένης «κοινωνικής αλληλεγγύης»	21
3.Η «κοινωνική αλληλεγγύη» στην Ελλάδα των κρίσεων	25
3.1. Η οικονομική κρίση & οι επιπτώσεις της στην ελληνική κοινωνία-Πανδημία COVID-	25
3.2. Η κοινωνική αλληλεγγύη στην εποχή των κρίσεων – Εμφάνιση νέων άτυπων μορφών κοινωνικής αλληλεγγύης	27
3.3. Η προστιθέμενη αξία των άτυπων δικτύων «κοινωνικής αλληλεγγύης»- Προβληματισμοί για την αποτελεσματικότητά τους	31
4.Μορφές «κοινωνικής αλληλεγγύης» σε τοπικό επίπεδο	34
4.1. Η έννοια του «τοπικού» στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας	34
4.2. Γενικά & Δημογραφικά χαρακτηριστικά της πόλης του Βόλου	34
4.3. Μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης στην πόλη του Βόλου	35
5.Μεθοδολογία	37
5.1. Σκοπός της έρευνας	37
5.2. Διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων	37
5.3. Μεθοδολογία της έρευνας	38
5.4. Μέθοδοι δειγματοληψίας	38
5.5. Ερευνητικά εργαλεία	38
5.6. Δυσκολίες για την πραγματοποίηση της έρευνας	39

6. Φτώχεια και Ευπαθείς ομάδες στην πόλη του Βόλου	40
6.1. Στοιχεία για τη φτώχεια	40
6.2. Στοιχεία για τις ευπαθείς ομάδες	41
7. Παρουσίαση Αποτελεσμάτων - Συμπεράσματα	42
7.1. Εισαγωγή	43
7.2. Ανάδειξη/Παρουσίαση άτυπων δικτύων/συσσωματώσεων	43
7.3. Περίοδος ίδρυσης	43
7.4. Λόγοι ίδρυσης	44
7.5. Θεσμική Μορφή	45
7.6. Παρεχόμενες υπηρεσίες/δράσεις	45
7.7. Κοινωνικές ομάδες που απευθύνονται	46
7.8. Προφίλ συμμετεχόντων/εθελοντών	46
7.9. Πηγές χρηματοδότησης	47
7.10. Προβλήματα που αντιμετωπίζουν	47
7.11. Συνεργασία με κρατικές υπηρεσίες, φορείς και δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης	47
7.12. Συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα	48
7.13. Ενημέρωση για αλληλέγγυες δράσεις	48
7.14. Τι παρατηρείται σε περιόδους κρίσεων	49
7.15. Πώς αντιλαμβάνονται το ρόλο τους τα μέλη των δικτύων/ Συναισθήματα αλληλέγγυων/εθελοντών	50
7.16. Αντιδράσεις/Συναισθήματα ωφελούμενων	52
Συμπεράσματα	53
5.Πηγές - Βιβλιογραφία	57
Παράρτημα	63

Περίληψη

Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» και η «κοινωνική αλληλεγγύη», είναι δύο έννοιες αλληλένδετες. Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» είναι το αποτέλεσμα της ρήξης των κοινωνικών δεσμών, ενώ η «κοινωνική αλληλεγγύη», ενώνει τους ανθρώπους στον κοινωνικό ιστό. Σε περιόδους κρίσεων, τα προβλήματα αποκλεισμού επιδεινώνονται, αλλά και η κοινωνική αλληλεγγύη μετασχηματίζεται. Η βαθιά οικονομική κρίση που έπληξε την Ελλάδα, δεν επέφερε μόνο αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική ευημερία των πολιτών, αλλά και στο μετασχηματισμό της κοινωνικής αλληλεγγύης, κυρίως, με την μεγάλη ανάπτυξη της άτυπης αλληλεγγύης, η οποία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανθεκτικότητα και τη συνοχή της ελληνικής κοινωνίας, ενώ συνεχίζει να διαδραματίζει, γιατί τα προβλήματα υφίστανται ακόμη, ενώ προστέθηκαν και άλλα, με το ξέσπασμα της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID – 19).

Η παρούσα μελέτη, έχει σκοπό, την ανάδειξη των άτυπων δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης, που δραστηριοποιούνται στην πόλη του Βόλου, ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά τους, καθώς και τη σκιαγράφηση του ρόλου τους, τόσο στο πεδίο της κοινωνικής πρόνοιας και ανθρωπιστικής βοήθειας, όσο και στην ανθεκτικότητα και συνοχή της τοπικής κοινωνίας.

Για την πραγματοποίηση της έρευνας, χρησιμοποιήθηκαν ημι-δομημένες συνεντεύξεις, στους συντονιστές των δικτύων και προέκυψαν κάποια βασικά συμπεράσματα: η πλειοψηφία των άτυπων δικτύων δημιουργήθηκαν σε περιόδους κρίσεων, για να ανακουφίσουν όσους βρίσκονται σε ανάγκη, αλλά και για να προβάλλουν αντίσταση στο πολιτικό σύστημα, δραστηριοποιούνται, κυρίως, στον τομέα του προνοιακού εθελοντισμού, σε περιόδους κρίσεων αντιμετωπίζουν έκρηξη των κοινωνικών αναγκών και ο ρόλος τους είναι πολύ σημαντικός, στην καταπολέμηση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού και στη διατήρηση της ενότητας και συνοχής της τοπικής κοινωνίας.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνικός αποκλεισμός, κοινωνική αλληλεγγύη, άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, οικονομική κρίση, πανδημία (COVID-19)

Abstract

"Social exclusion" and "social solidarity" are two interrelated concepts. "Social exclusion" is the result of the rupture of the social ties, while "social solidarity", unites people in the social fabric. In times of crisis, the problems of exclusion worsen, but social solidarity transforms as well. The deep economic crisis that struck Greece, brought not only changes in the economic and social prosperity of the citizens, but also in the transformation of social solidarity, mainly with the great development of informal solidarity, which played an important role in the resilience and cohesion of the Greek society and still does, because the problems still exist, while others were added, with the outbreak of the pandemic of coronavirus (COVID – 19).

The present study, aims to highlight the informal social solidarity networks, which are active in the city of Volos, in terms of their basic characteristics, as well as outlining their role, both in the field of the social welfare and humanitarian aid, and in the resilience and cohesion of the local community.

For the realization on this research, semi-structured interviews were used, with the network coordinators and some key conclusions were drawn: the majority of informal networks were created in times of crisis, to alleviate those in need, but also to resist the political system. They are mainly active in the field of welfare volunteering, in times of crisis they face an explosion of social needs and their role is very important, in the fight against the phenomenon of social exclusion and in the maintenance of the unity and cohesion of the local community.

Keywords: social exclusion, social solidarity, informal social solidarity networks, economic crisis, pandemic (COVID – 19)

Εισαγωγή

Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» και η «κοινωνική αλληλεγγύη», είναι δύο έννοιες για τις οποίες γίνεται «λόγος», τόσο σε επίπεδο πολιτικών, όσο και επιστημόνων, σχετικά με τη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής. Τι είναι όμως κοινωνικός αποκλεισμός και τι κοινωνική αλληλεγγύη; Ποιος θεωρείται αποκλεισμένος και ποιες αιτίες και διαδικασίες οδηγούν σε αποκλεισμό; Σε περιόδους κρίσεων, γιατί παρατηρείται μεγάλη αύξηση του κοινωνικού αποκλεισμού; Ποια είναι η σχέση του κοινωνικού αποκλεισμού με την κοινωνική αλληλεγγύη και πως αυτή οργανώνεται και μετασχηματίζεται, κυρίως σε περιόδους κρίσεων, για την καταπολέμηση του και την ένταξη και ενσωμάτωση των αποκλεισμένων στον κοινωνικό ιστό και τη διατήρηση/αποκατάσταση της κοινωνικής συνοχής; Ποιο ρόλο διαδραματίζει η άτυπη αλληλεγγύη, ποιες οι μορφές δράσης της και σε ποιους τομείς δραστηριοποιείται;

Σκοπός της παρούσας μελέτης, αφού γίνει προσπάθεια να αναλυθούν οι παραπάνω προβληματισμοί, σχετικά με τις έννοιες «κοινωνικός αποκλεισμός» και «κοινωνική αλληλεγγύη», είναι, η ανάδειξη των άτυπων δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης, που δραστηριοποιούνται στην πόλη του Βόλου, η χαρτογράφηση των βασικών χαρακτηριστικών τους, καθώς και η σκιαγράφηση του ρόλου τους, τόσο στο πεδίο της κοινωνικής πρόνοιας και κοινωνικής αλληλεγγύης, όσο και στην ανθεκτικότητα και στη συνοχή της τοπικής κοινωνίας.

Το δείγμα για την πραγματοποίηση της έρευνας, αποτέλεσαν οκτώ(8) άτυπα δίκτυα/συσσωματώσεις κοινωνικής αλληλεγγύης, που δραστηριοποιούνται στην πόλη του Βόλου και προσφέρουν φροντίδα και ανακούφιση, σε όσους βρίσκονται σε ανάγκη, τόσο από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης που έπληξε την χώρα τη τελευταία δεκαετία, όσο και από τις επιπτώσεις της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID-19).

Το ερευνητικό εργαλείο, που χρησιμοποιήθηκε, είναι οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις, στους συντονιστές των δικτύων, i) σχετικά με τα βασικά χαρακτηριστικά των δικτύων: χρόνος έναρξης λειτουργίας, λόγοι ίδρυσης, προσφερόμενες υπηρεσίες και δράσεις, κοινωνικές ομάδες που απευθύνονται, προφίλ συμμετεχόντων, προβλήματα που αντιμετωπίζουν, πηγές χρηματοδότησης, συνεργασία τους με άλλους φορείς και δίκτυα, τρόποι ενημέρωσης, όσων βρίσκονται σε ανάγκη για τις αλληλέγγυες δράσεις, επικρατούσες συνθήκες σε περιόδους κρίσεων και ii) σχετικά με το πως αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους, οι συμμετέχοντες

στα δίκτυα και τα συναισθήματα τους, καθώς και τις αντιδράσεις και τα συναισθήματα των ωφελούμενων.

Η μελέτη, αποτελείται από δύο βασικά μέρη το *θεωρητικό* και το *ερευνητικό*. Το *θεωρητικό* – πρώτο μέρος αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια.

Στο *πρώτο κεφάλαιο*, με τίτλο «*Κοινωνικός Αποκλεισμός*», γίνεται αναφορά στην καταγωγή και στην εξέλιξη της έννοιας «κοινωνικός αποκλεισμός», ο οποία αρχικά αναφέρονταν σε κατηγορίες πληθυσμού που δεν καλύπτονταν από την κοινωνική ασφάλιση και την κοινωνική αλληλεγγύη των μελών της γαλλικής κοινωνίας, ενώ αργότερα το περιεχόμενό της επεκτάθηκε και επαναπροσδιορίστηκε για να συμπεριλάβει και νέα μορφές κοινωνικού μειονεκτήματος, παρουσιάζονται οι μορφές του και οι κοινωνικές πρακτικές και συμπεριφορές, που οδηγούν σε αποκλεισμό και τέλος, οι ορισμοί που έχουν δοθεί γι' αυτήν την πολυδιάστατη έννοια, σε διαφορετικά πολιτικά και κοινωνικά πλαίσια, ενώ παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά της.

Στο *δεύτερο κεφάλαιο*, με τίτλο «*Κοινωνική Αλληλεγγύη*», αρχικά ορίζεται έννοια της «αλληλεγγύης», στη συνέχεια γίνεται παρουσίαση: του μετασχηματισμού της σε πολιτική, φιλοσοφική και κοινωνιολογική έννοια, παρουσιάζονται οι θεωρήσεις και οι προσεγγίσεις της έννοιας «κοινωνική αλληλεγγύη», από κλασικούς και σύγχρονους κοινωνιολόγους και στοχαστές, οι βασικοί της παράμετροι, τα ερεθίσματα της, στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία, η κατηγοριοποίηση των δράσεων της και τα είδη κινήτρων για την πραγματοποίηση αλληλέγγυων δράσεων. Τέλος, παρουσιάζεται η θεωρητική, ιδεολογικο-πολιτική και θεσμική σχέση του κοινωνικού αποκλεισμού και της κοινωνικής αλληλεγγύης, με αναφορές στη θεσμοποιημένη μορφή της κοινωνικής αλληλεγγύης, ως μορφή δράσης, για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και στο μετασχηματισμό της, σύμφωνα με τις επιταγές του νεοφιλελευθερισμού.

Στο *τρίτο κεφάλαιο*, με τίτλο «*Κοινωνική Αλληλεγγύη στην Ελλάδα των κρίσεων*», παρουσιάζεται η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην ελληνική κοινωνία, καθώς και η κρίση-πανδημία του κορωνοϊού (COVID-19), γίνεται αναφορά στην κοινωνική αλληλεγγύη, πριν από την κρίση και στην εμφάνιση νέων μορφών κοινωνικής αλληλεγγύης, μετά από αυτήν και ιδιαίτερα στα άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης και στην προστιθέμενη αξία τους, ενώ παρουσιάζονται οι προβληματισμοί για την αποτελεσματικότητά τους, στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

Στο *τέταρτο κεφάλαιο*, με τίτλο «*Μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης, σε τοπικό επίπεδο*», αρχικά, ορίζεται η έννοια του τοπικού στην παρούσα εργασία, που είναι η

πόλη(Δήμος) του Βόλου, γίνεται αναφορά σε κάποια γενικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά της πόλης και παρουσιάζονται οι νέες μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης, που αναπτύχθηκαν, μετά την οικονομική κρίση, για την προστασία και φροντίδα των κατοίκων που βιώνουν τις συνέπειές της, αλλά και τις συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID-19).

Το *ερευνητικό- δεύτερο* μέρος της εργασίας, αποτελείται από τα κεφάλαια 5,6 και 7. Στο *πέμπτο κεφάλαιο* με τίτλο «*Μεθοδολογία*», αρχικά, παρουσιάζεται ο σκοπός της μελέτης, που είναι η ανάδειξη των άτυπων δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης στην πόλη του Βόλου, ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά τους και τον ρόλο τους, τόσο στο πεδίο της κοινωνικής αλληλεγγύης και ανθρωπιστικής βοήθειας, όσο και στην ανθεκτικότητα και τη συνοχή της τοπικής κοινωνίας. Έπειτα παρουσιάζονται: τα ερευνητικά ερωτήματα (περίοδος ίδρυσης, λόγοι ίδρυσης, προσφερόμενες δράσεις, κοινωνικές ομάδες που απευθύνονται, προφίλ συμμετεχόντων, πηγές χρηματοδότησης, προβλήματα που αντιμετωπίζουν, συνεργασία με άλλους φορείς, άτυπα δίκτυα και ιδιωτικό τομέα, τρόποι ενημέρωσης για τις αλληλέγγυες δράσεις, επικρατούσες συνθήκες σε περιόδους κρίσεων, πώς αντιλαμβάνονται το ρόλο τους τα μέλη των δικτύων και τα συναισθήματά τους, καθώς και τα συναισθήματα και τις αντιδράσεις των ωφελούμενων), η μεθοδολογία της έρευνας (ποιοτική έρευνα), τα ερευνητικά εργαλεία (ημι-δομημένες συνεντεύξεις στους συντονιστές των δικτύων) και οι δυσκολίες στην πραγματοποίηση της έρευνας (απαγόρευση μετακινήσεων, λόγω περιοριστικών μέτρων για τη διασπορά του κορωνοϊού-περιορισμένη βιβλιογραφία σχετικά με την κοινωνική αλληλεγγύη).

Στο *έκτο κεφάλαιο*, με τίτλο «*Φτώχεια και Ευπαθείς ομάδες στην πόλη του Βόλου*», το οποίο αποτελεί έρευνα αρχείου, δίνονται στοιχεία σχετικά με τη φτώχεια στην πόλη, γίνεται αναφορά στις περιοχές που θεωρούνται θύλακες φτώχειας και παρουσιάζονται στοιχεία για τις ευπαθείς ομάδες, σύμφωνα με έρευνα που έγινε το 2015, από τον Επιχειρησιακό Σχεδιασμό του Δήμου Βόλου, για τη Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη (BAA).

Στο *έβδομο κεφάλαιο*, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και τα συμπεράσματα, που προέκυψαν, σχετικά με τα χαρακτηριστικά και το ρόλο των άτυπων δικτύων, στην ανθεκτικότητα και τη συνοχή της τοπικής κοινωνίας.

Στο *παράρτημα*, γίνεται αναλυτική αναφορά, στα οκτώ(8) άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, που συμμετείχαν για τη διεξαγωγή της έρευνας.

Κεφάλαιο 1ο

1. «Κοινωνικός Αποκλεισμός»

1.1. Η καταγωγή και η εξέλιξη της έννοιας «Κοινωνικός Αποκλεισμός»

Η προέλευση του κοινωνικού αποκλεισμού, ως έννοιας, αποδίδεται στον Weber, Γερμανό κοινωνιολόγο, ο οποίος προσδιόρισε τον αποκλεισμό, ως μια διαδικασία κατά την οποία μια κοινωνική ομάδα, απολαμβάνει προνόμια (υλικά-πνευματικά), αποκλείοντας όσους δεν ανήκουν στην ομάδα, να έχει πρόσβαση σε αυτά. (Weber, 1968). Η σύγχρονη χρήση του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός», χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην Γαλλία, στα μέσα της δεκαετίας του '60, από πολιτικούς, ακαδημαϊκούς και κοινωνικούς σχολιαστές, για να περιγραφεί ο πληθυσμός, που είχε μείνει εκτός της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτός όμως, που εισήγαγε τον όρο «κοινωνικός αποκλεισμός» στο βιβλίο του, με τίτλο *Les Exclus*, αναφερόμενος σε διάφορες κατηγορίες πληθυσμού, που δεν καλύπτονταν από την κοινωνική ασφάλιση, (ηλικιωμένοι, μονογονεϊκές οικογένειες, ΑΜΕΑ κ.λπ.) ήταν ο Γάλλος Υπουργός Κοινωνικών Υποθέσεων, Rene Lenoir. Τις επόμενες δεκαετίες, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού επεκτάθηκε, σταδιακά και σε άλλες κοινωνικές ομάδες και συμπεριέλαβε νέες μορφές κοινωνικού μειονεκτήματος, όπως την επαναλαμβανόμενη ή μακροχρόνια ανεργία, την αστάθεια των κοινωνικών δεσμών (μονομελή νοικοκυριά, κοινωνική απομόνωση κ.λπ.), τους μετανάστες, όσους ανήκαν σε θρησκευτικές μειονότητες, τους κατοίκους υποβαθμισμένων περιοχών κ.λπ.(Φερόνας, 2019).

Η έννοια «κοινωνικός αποκλεισμός», βρήκε μεγάλη απήχηση στη Γαλλία, για δύο κυρίως λόγους: i) γιατί εξέφραζε τις βασικές ιδέες της γαλλικής δημοκρατικής παράδοσης, οι ρίζες της οποίας βρισκόταν στα έργα των Rousseau (περί κοινωνικού συμβολαίου) και Durkheim (περί αλληλεγγύης και κοινωνικής συνοχής) (Silver, 1994. Φερόνας, 2019) και ii) στην απροθυμία της γαλλικής κοινωνίας, να δεχτεί την αγγλοσαξονικής προέλευσης έννοια της φτώχειας, η οποία περιλάμβανε φιλάνθρωπες, αλλά και νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις, όπως, ότι την αποκλειστική ευθύνη για την φτώχεια την έχουν οι ίδιοι οι φτωχοί (Silver, 2010. Φερόνας 2019).

Την ίδια εποχή, στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού και συγκεκριμένα στις Ηνωμένες Πολιτείες (Η.Π.Α.), γινόταν «λόγος» για μια «υπο-τάξη», η οποία ενσωμάτωνε πληθυσμούς με συσσώρευση κοινωνικών μειονεκτημάτων, όπως φτώχεια, ανεργία, αντικοινωνική συμπεριφορά, εγκληματικότητα, εγκατάλειψη του σχολείου, κατάχρηση ουσιών κ.λπ., που ζούσαν, κυρίως, σε γκέτο, ανήκαν σε εθνικές μειονότητες, ήταν αποκομμένοι από το κοινωνικό τους περιβάλλον, για το οποίο αποτελούσαν κίνδυνο και ζούσαν από προνοιακές παροχές (Murray, 1999).

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, σταδιακά επικράτησε σε όλο τον κόσμο, εκτοπίζοντας την έννοια της φτώχειας, που μέχρι τότε, ανέλυε το κοινωνικό μειονέκτημα, ενώ οι σημασίες που του αποδίδονταν, απηχούσαν τις διαφορετικές κοινωνικο-οικονομικές και πολιτιστικές καταστάσεις και αξίες. (Silver, 2015. Φερόνας, 2019). Η επικράτησή του κοινωνικού αποκλεισμού, οφείλεται, κυρίως, σε δύο λόγους: i) επειδή περιλαμβάνει πολλά κοινωνικά φαινόμενα και περιγράφει λιγότερο «επικριτικά» τα κοινωνικά προβλήματα, σε σχέση με την έννοια της φτώχειας και β) επειδή αναλύει και ερμηνεύει τις νέες μορφές αποστέρησης (Room, 1997. Οικονόμου & Φερόνας, 2006).

Οι περισσότεροι ορισμοί του κοινωνικού αποκλεισμού, στον ανεπτυγμένο κόσμο, όπου υπάρχει ισχυρή διακυβέρνηση, ανεπτυγμένη οικονομία και κράτος πρόνοιας, σχετίζονται με την μακροχρόνια ανεργία, την απώλεια των δικαιωμάτων και τη διάρρηξη των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών. Στις μη ανεπτυγμένες χώρες, όμως, όπου ο μεγαλύτερος πληθυσμός ζει σε συνθήκες ακραίας φτώχειας ή υπάρχουν θεσμοθετημένες και ριζωμένες διαδικασίες αποκλεισμού (π.χ. κάστες στην Ινδία, αυτόχθονες πληθυσμοί), ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν συνδέεται μόνο με τα κοινωνικά δικαιώματα, αλλά και με τα ατομικά και τα πολιτικά (Core and Figueiredo, 1997. Φερόνας, 2019).

1.2. Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού

Σύμφωνα με μελέτες, ο κοινωνικός αποκλεισμός, μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, όπως:

- *Πολιτικός αποκλεισμός* περιλαμβάνει το κράτος δικαίου, την ελευθερία έκφρασης, την ισότητα ευκαιριών, την προσωπική ασφάλεια, την πολιτική συμμετοχή κ.λπ. Το κράτος, αν και παρέχει τα βασικά δικαιώματα και τις πολιτικές ελευθερίες,

μπορεί να γίνει το όχημα των κυρίαρχων τάξεων μιας κοινωνίας και να προβεί σε διακρίσεις, μεταξύ των κοινωνικών ομάδων (Bhalla και Lapeyre (1997)).

‣ *Οικονομικός αποκλεισμός* περιλαμβάνει, κυρίως, την έλλειψη πρόσβασης στις αγορές εργασίας.

‣ *Κοινωνικός αποκλεισμός* μπορεί να λάβει τη μορφή διακρίσεων σε διάφορες διαστάσεις, συμπεριλαμβανομένου του φύλου, της ηλικίας, της εθνικότητας, οι οποίες μειώνουν τις ευκαιρίες σε αυτές τις ομάδες, να αποκτήσουν πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες και περιορίζουν τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας.

‣ *Πολιτιστικός αποκλεισμός* αναφέρεται στο βαθμό, στον οποίο γίνονται αποδεκτές και σεβαστές, διαφορετικές αξίες, κανόνες και τρόποι ζωής.

Ο Kropauer (1997), διακρίνει τις εξής μορφές αποκλεισμού (Φερόνας, 2019):

- *Θεσμικό* μη πρόσβαση σε δημόσιους θεσμούς και δικαιώματα
- *Οικονομικό* φτώχεια και χαμηλό επίπεδο διαβίωσης
- *Εργασιακό* μακροχρόνια ή επαναλαμβανόμενη ανεργία
- *Κοινωνικό* έλλειψη κοινωνικών σχέσεων
- *Πολιτισμικό* διακρίσεις σε διαφορετικούς πολιτισμούς, αξίες, πεποιθήσεις, συμπεριφορές
- *Χωρικό* απομόνωση κοινωνικών ομάδων σε συγκεκριμένους χώρους-περιοχές.

1.3. Κοινωνικές πρακτικές και συμπεριφορές που οδηγούν σε αποκλεισμό

Η Kabeer(2000), διακρίνει τρεις τύπους συμπεριφορών και κοινωνικών πρακτικών - οι οποίες μπορεί να είναι συνειδητές ή ασυνειδήτες, εκούσιες ή ακούσιες, ρητές ή ανεπίσημες – που οδηγούν σε κοινωνικό αποκλεισμό.

i. *Η θεσμική προκατάληψη* αναφέρεται στη ύπαρξη ενός κυρίαρχου συνόλου, αξιών, πεποιθήσεων, θεσμικών και τελετουργικών διαδικασιών, που λειτουργούν συστηματικά και με συνέπεια, προς όφελος ορισμένων ατόμων ή ομάδων, σε βάρος άλλων. Σε ορισμένα θεσμικά πλαίσια, κοινωνικές ομάδες μπορεί να υποστούν επίσημη διάκριση, είτε γιατί δεν παρέχεται νομική προστασία, είτε γιατί δεν υπάρχει το δικαίωμα για διεκδίκηση της μη διάκρισης.

ii. *Η Κοινωνική περιχαράκωση* κοινωνικές συλλογικότητες επιδιώκουν να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη τους, περιορίζοντας την πρόσβαση σε πόρους και

ευκαιρίες, σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Αυτό συνεπάγεται, τη μονοπώληση ορισμένων ευκαιριών, με βάση τα χαρακτηριστικά των ομάδων, όπως η κοινωνική καταγωγή, η φυλή, η γλώσσα και η θρησκεία. Οι κρατικοί θεσμοί προκαλούν αποκλεισμό, όταν προβαίνουν σε σκόπιμη διάκριση στους νόμους, τις πολιτικές ή στα προγράμματά τους, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχουν κοινωνικά συστήματα, που αποφασίζουν με βάση την κληρονομικότητα ή τη θέση των ανθρώπων στην κοινωνία.

iii. *Οι αθέμιτες πρακτικές* συχνά, ανάμεσα στους κανόνες και στην εφαρμογή τους, υπάρχουν κενά, με αποτέλεσμα να υπάρχει θεσμοθέτηση κάποιου είδους διακρίσεων.

1.4. Ορισμοί και Χαρακτηριστικά του Κοινωνικού Αποκλεισμού

Λόγω του πολιτικο-ιδεολογικού χαρακτήρα του κοινωνικού αποκλεισμού, δεν υπάρχει ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός. Κάθε φορά, οι ορισμοί που δίνονται ποικίλλουν και εξαρτώνται από συγκεκριμένες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές συνθήκες. Στη μελέτη του κοινωνικού αποκλεισμού, οι αναλύσεις των κοινωνικών φαινομένων, αντανακλούν τις διαχωριστικές γραμμές των διαφόρων επιστημών. Οι κοινωνιολόγοι εστιάζουν στις διαφορετικές συμπεριφορές μεταξύ ομάδων ή κοινωνικών τάξεων· οι οικονομολόγοι στη σχέση της αγοράς εργασίας με τη φτώχεια, ενώ η κοινωνική πολιτική στις εκάστοτε πολιτικές και στις επιπτώσεις τους στην κοινωνία. Όλες οι επιστήμες όμως, συγκλίνουν, στο ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός σχετίζεται με την «έλλειψη υλικών και κοινωνικών ευκαιριών και δυνατοτήτων, ώστε τα άτομα να συμμετέχουν στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή, με αποτελεσματικό τρόπο και ότι συνδέεται με την αποξένωση και την περιθωριοποίηση από τον κύριο κορμό της κοινωνίας» (Andersen, 1999), ενώ τον χαρακτηρίζει η έλλειψη συμμετοχής ή η μη συμμετοχή στο σύνολο των κοινωνικών θεσμών· ακόμη προσλαμβάνεται *«ως μακροχρόνια μειονεκτική θέση»* (Καυταντζόγλου, 2006). Σύμφωνα με την Παπαδοπούλου (2004) ο κοινωνικός αποκλεισμός, μπορεί να οριστεί *«ως η διαδικασία που εμφανίζεται, ως αποτέλεσμα πολλών κοινωνικών μειονεκτημάτων ή αρνητικών καταστάσεων αυτή η συσσώρευση με τη σειρά της, προκαλεί και προκαλείται από την αδυναμία άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων, που εκφράζουν και προστατεύουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια»*.

Οι ερευνητές, στην προσπάθειά τους, να κατατάξουν τους ορισμούς του κοινωνικού αποκλεισμού, διαπίστωσαν, ότι υπάρχουν σημαντικές εννοιολογικές διαφοροποιήσεις. Κάποιοι δίνουν έμφαση στην έλλειψη συμμετοχής των ατόμων στην κοινωνική ζωή, κάποιοι προσδιορίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, ως μη πρόσβαση στα ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα, ενώ υπάρχουν και σύνθετοι ορισμοί που περιλαμβάνουν και τις δύο αυτές διαστάσεις. Επιπλέον, κάποιοι ορισμοί θεωρούν, ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά μόνο όσους βρίσκονται έξω από τον κύριο ιστό της κοινωνίας, ενώ άλλοι, ότι είναι ένα φαινόμενο που διατρέχει ολόκληρη την κοινωνία (Φερόνας, 2019).

Οι ορισμοί για τον κοινωνικό αποκλεισμό, αναφέρονται:

- › *Στις κοινωνικές ομάδες που είναι ευάλωτες και μπορεί να οδηγηθούν σε αποκλεισμό (άνεργοι, ΑΜΕΑ, ηλικιωμένοι, μονογονεϊκές οικογένειες, χρήστες ουσιών κ.λπ.).*
- › *Από πού αποκλείονται τα άτομα (από την αγορά εργασίας, τις κρατικές προνοιακές υπηρεσίες, την εκπαίδευση, την ιδιότητα του πολίτη, τα δημόσια αγαθά, την ισότητα απέναντι στον νόμο κ.λπ.).*
- › *Στις μειονεξίες, που μπορεί να οδηγήσουν σε κοινωνικό αποκλεισμό (μακροχρόνια ανεργία, κακή υγεία, χαμηλά εισοδήματα, κακές συνθήκες διαβίωσης κ.λπ.).*
- › *Στους παράγοντες που προκαλούν κοινωνικό αποκλεισμό (παγκοσμιοποίηση, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, δημόσιες πολιτικές κ.λπ.).*

Αν και υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις του κοινωνικού αποκλεισμού, υπάρχει συμφωνία, ως προς ορισμένα χαρακτηριστικά του (Room, 1999), όπως:

- Ο κοινωνικός αποκλεισμός, δεν είναι μόνο οικονομικό φαινόμενο, αλλά πολυδιάστατο και αφορά αποστερήσεις και μειονεξίες σε πολλούς κοινωνικούς τομείς. Σε αντίθεση με την έννοια της φτώχειας, που επικεντρώνεται σε θέματα αναδιανομής πόρων, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού αναφέρεται και σε θέματα κοινωνικών δεσμών και σχέσεων.

- Οι αποστερήσεις, πιθανόν, να μην περιορίζονται σε ατομικούς ή οικογενειακούς πόρους, αλλά να επεκτείνονται και στους πόρους που διαθέτει η κάθε κοινότητα ή η τοπική κοινωνία.

- Πρόκειται για διαδικασία συσσώρευσης μειονεξιών και όχι για δεδομένη κατάσταση. Ο κοινωνικός αποκλεισμός, δεν αποτελεί ένα φαινόμενο, μετρήσιμο και με πολύ συγκεκριμένα γνωρίσματα, αλλά καταστάσεις «... που ενδεχομένως οδηγούν σε αποκλεισμό, αλλά είναι επίσης πιθανό μα μην οδηγούν σε αποκλεισμό, γιατί κάποιοι

άλλοι παράγοντες παρεμβαίνουν και ισορροπούν αυτές τις καταστάσεις» (Παπαδοπούλου, 2002). Σύμφωνα με την Daly(2008), ο κοινωνικός αποκλεισμός «δημιουργείται όταν διάφορα νοσηρά φαινόμενα, στοιβάζονται σαν στρώματα το ένα πάνω στο άλλο και παρατηρείται έντονη αλληλεπίδραση κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών καταστάσεων»

Όπως αναφέρει η Μουσούρου (1998) και ο Φερόνας (2019), ο Mazel(1996) θεωρεί, ότι το άτομο οδηγείται σε κοινωνικό αποκλεισμό, αφού διέλθει από κάποια στάδια, όπως:

› *Το στάδιο της διακινδύνευσης*: αφορά ευάλωτους πληθυσμούς με κοινωνικές μειονεξίες (δύσκολη οικογενειακή ζωή, αναλφαβητισμός κ.λπ.).

› *Το στάδιο της απειλής*: αφορά διάφορες καταστάσεις, που μπορεί να οδηγήσουν σε αποκλεισμό (π.χ. γυναίκα αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας, μεγάλης ηλικίας εργατικό δυναμικό ή ανειδίκευτο, που χάνει την εργασία του κ.λπ.).

› *Το στάδιο της διατάραξης*: ακολουθεί το στάδιο της απειλής. Η έλλειψη οικογενειακών, κοινοτικών και κοινωνικών δεσμών, διαταράσσουν το άτομο και το οδηγούν σε αποκλεισμό, ενώ αντίθετα ισχυροί κοινωνικοί δεσμοί μπορεί να αποτρέψουν τη διατάραξη.

› *Το στάδιο της διάρρηξης*: κοινωνικοί δεσμοί διαρρηγνύονται και υπάρχει αδυναμία επαναδημιουργίας τους, λόγω της συσσώρευσης πολλών αρνητικών παραγόντων για μεγάλο χρονικό διάστημα.

› *Το στάδιο του πραγματικού αποκλεισμού*: όσοι βρίσκονται σε αυτό το στάδιο, είναι αποκομμένοι από την κοινωνία που ζουν και αδιαφορούν να επανενταχθούν σε αυτήν.

▪ Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια «σχεσιακή» και «σχετική» έννοια, η οποία διαφοροποιείται, ανάλογα με τη χρονική στιγμή και την κοινωνία στην οποία εκδηλώνεται και σχετίζεται, με το πώς οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και ορίζουν τις έννοιες του «ανήκειν» και της «κοινωνικής ενσωμάτωσης» (Silver, 2010).

▪ Η χωρική διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού στις σύγχρονες αστικές κοινωνίες, ο κοινωνικός αποκλεισμός παίρνει τη μορφή, κυρίως, της χωροταξικής απομόνωσης. Ο χωρικός εγκλεισμός συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων με ιδιαίτερα εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά κ.λπ. χαρακτηριστικά, σε ειδικές οικιστικές ζώνες, δομές συγκέντρωσης, άσυλα, φυλακές κ.λπ., που έχουν γίνει, για την απομόνωση μιας ομάδας από την ευρύτερη κοινωνία, δημιουργεί κοινωνικό αποκλεισμό (Cutler et al., 2008. Φερόνας, 2019).

Κεφάλαιο 2ο

2. Κοινωνική Αλληλεγγύη

2.1. Ορίζοντας την «Αλληλεγγύη»

Αλληλεγγύη, σημαίνει: η σχέση αμοιβαίας ηθικής και υλικής στήριξης μεταξύ ατόμων, στο πλαίσιο ενός συνόλου (Μπαμπινιώτης, 2002), που έχουν τα μέλη μιας ομάδας, να ενισχύονται και να υποστηρίζονται αμοιβαία. Σε γενικές γραμμές, η αλληλεγγύη, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό μιας ομάδας ανθρώπων, που είναι ενωμένοι και υπάρχει πραγματικό ενδιαφέρον για τις ανάγκες του κάθε μέλους της ομάδας, καθώς και εμπιστοσύνη και σεβασμός μεταξύ τους (Cureton, 2011).

Η αλληλεγγύη, είναι κυρίως έννοια κοινωνιολογική και αναφέρεται τόσο σε άτομα, όσο και σε ομάδες ανθρώπων και αφορά τις σχέσεις με τις οποίες οι άνθρωποι συνδέονται μεταξύ τους. Στηρίζεται στο αίσθημα ενότητας μεταξύ ατόμων που τους συνδέουν κοινά στόχοι, κοινά συμφέροντα ή κίνδυνοι και είναι η γνησιότερη μορφή του υπαρκτού Ανθρωπισμού, καθώς αποτελεί την απόδειξη της υλικής, πνευματικής και ψυχικής ενότητας, συνεργασίας και συμπαράστασης μεταξύ των ανθρώπων, πέρα από οικονομικές, πολιτικές, φυλετικές, θρησκευτικές ή άλλες διαφορές. Οι αρχές που διέπουν την αλληλεγγύη είναι: ο αυθορμητισμός, η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η διαφάνεια, η αφάνεια, η ανιδιοτέλεια, η φιλαλληλία-αδελφοσύνη και τέλος η αποτελεσματικότητα.

Η Komter (2010), διακρίνει δύο εννοιολογικούς ορισμούς της αλληλεγγύης σε ατομικό, αλλά και σε συλλογικό –κοινωνικό επίπεδο. Σε ατομικό επίπεδο, η αλληλεγγύη διακρίνεται, ως ένα αίσθημα ταύτισης και συντροφικότητας, με ένα άλλο πρόσωπο ή ομάδα και η προθυμία κάποιου, να αναλάβει τις ευθύνες αυτού του προσώπου ή της ομάδας. Σε συλλογικό-κοινωνικό επίπεδο, τονίζονται οι δεσμοί που συνδέουν τα μέλη μιας κοινωνίας.

Σύμφωνα με τον Amspenger και τον Βαρουφάκη (2003, στην Komter, 2010), σε μια πρόσφατη θεωρητική ανάλυση της αλληλεγγύης, η αλληλεγγύη αναφέρεται, ως προδιάθεση του ατόμου και θεωρούν, ότι η αλληλεγγύη είναι γενναιοδωρία, αφού το άτομο θυσιάζει κάτι, προς όφελος της ομάδας, η οποία βρίσκεται σε δυσμενή κατάσταση.

Ετυμολογικά, η λέξη αλληλεγγύη είναι σύνθετη και προέρχεται από την αντωνυμία *αλλήλων* και την ομηρική λέξη *εγγύη* που σήμαινε εγγύηση, διαβεβαίωση,

εξασφάλιση, ενέχυρο. Η *εγγύη* ετυμολογείται από την πρόθεση *en* και το αρχαίο ουσιαστικό *γύα*, που σήμαινε το χέρι και ειδικότερα την κοιλότητα του χεριού. Η λέξη αλληλεγγύη, αναλύεται σε «αλλήλων εγγύηση» και η πρώτη σημασία της είναι η έννοια «αυτού που δίνεται στο χέρι του άλλου, ως διαβεβαίωση και ως εξασφάλιση μιας συμφωνίας». Η επέκταση αυτής της γραμματικής ερμηνείας, είναι η συναίσθηση των αμοιβαίων υποχρεώσεων και δικαιωμάτων μεταξύ των ατόμων, ενώ η διασταλτική ερμηνεία αυτής της αρχικής σημασίας της λέξης, είναι η έννοια της υποχρέωσης που έχουν τα μέλη μιας ομάδας, να αλληλοβοηθούνται και να συμπαραστέκονται σε ανθρώπους που έχουν ανάγκη. (Νικολακόπουλος, 2017).

2.2. Γένεση και ο μετασχηματισμός της έννοιας «κοινωνική αλληλεγγύη»

Η «κοινωνική αλληλεγγύη», προέρχεται από τη νομική έννοια του Ρωμαϊκού Δικαίου «*in solidum*», αναφερόμενη στην ευθύνη που είχαν όλα τα μέλη μιας ομάδας για την πληρωμή των χρεών, που μπορεί να είχε ένα από τα μέλη της (Bayertz, 1999). Στο πλαίσιο της χριστιανικής διδασκαλίας, κυρίως του καθολικισμού, ταυτίστηκε με την έννοια της «αδελφότητας», η οποία εκφράζονταν στις εκδηλώσεις αγάπης και φιλανθρωπίας, προς τον συνάνθρωπο (Stjerno, 2004). Η έννοια της αδελφότητας, απέκτησε σταδιακά, πολιτικό περιεχόμενο κατά τη διάρκεια της γαλλικής επανάστασης. Η φράση «ισότητα, ελευθερία, αδελφότητα» δήλωνε την αίσθηση μιας πολιτικής κοινότητας και τη συλλογική δράση για κοινούς αγώνες. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η έννοια της αδελφότητας αντικαταστάθηκε από την έννοια της «αλληλεγγύης» (*solidarity*). Γάλλοι κοινωνικοί φιλόσοφοι και ουτοπιστές, άρχισαν να χρησιμοποιούν την αλληλεγγύη, ως έννοια που δηλώνει τις σχέσεις συμπάθειας μεταξύ των ατόμων, μέσα σε μια κοινότητα. Ο πρώτος που συνέδεσε την αλληλεγγύη με την κοινωνική πολιτική, ήταν ο Fourier, ο οποίος υποστήριξε, ότι η αλληλεγγύη συνιστά κατανομή των πόρων, σε όσους έχουν ανάγκη. Κατά τη βιομηχανική και μεταβιομηχανική κοινωνία, η έννοια της αλληλεγγύης, αποτέλεσε την πηγή της κοινωνικής συνοχής, λόγω των αιφνίδιων και βίαιων μεταβολών (π.χ. παγκοσμιοποίηση, μετανάστευση) και της εμφάνισης «νέων κοινωνικών κινδύνων» που δημιουργούν αβεβαιότητα στις κοινωνικές σχέσεις (Φερόνας, 2019).

Στην κοινωνιολογία, η κοινωνική αλληλεγγύη αν και αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις έννοιες, δεν υπάρχει ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός, επειδή εξετάζεται διαφορετικά και με διαφορετικούς τρόπους από τις κοινωνιολογικές

παραδόσεις και σχολές, αλλά και επειδή τροποποιείται συνεχώς, απηχώντας τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές μεταβολές. Ωστόσο, αναγνωρίζεται από όλους, ότι η αλληλεγγύη αποτελεί μια δέσμευση και έναν δεσμό μεταξύ ατόμων και ομάδων (Putman, 2007).

2.3 Θεωρήσεις κλασικών και σύγχρονων κοινωνιολόγων για την «κοινωνική αλληλεγγύη»

Η έννοια της αλληλεγγύης και ο ρόλος της στη γένεση και στην εξέλιξη των θεσμών της κοινωνίας, καθώς και στις προϋποθέσεις για την ύπαρξη της κοινωνικής συνοχής, απασχόλησαν από πολύ νωρίς κοινωνικούς επιστήμονες και στοχαστές. Ο Γάλλος κοινωνιολόγος, A.Comte (1798–1857), που θεωρείται και ιδρυτής της Κοινωνιολογίας, ανέπτυξε πρωτοποριακές μελέτες για την «κοινωνική αλληλεγγύη». Σκοπός του, ήταν, να προσδιορίσει τις συνθήκες συνύπαρξης των ανθρώπων, σε μια κοινωνία και να ανακαλύψει τους νόμους για την τάξη και την αρμονία. Για τον Comte, ο άνθρωπος είναι ον κοινωνικό, που προορίζεται να ζήσει μέσα σε μια κοινωνία· ωστόσο, εκτός από τα φυσικά κοινωνικά ένστικτα, έχει προικιστεί και από εγωιστικά και φιλόδοξα συναισθήματα. Επομένως, για να γίνει πλήρως λειτουργικό μέλος της κοινωνίας, θα πρέπει να εκπαιδευτεί για να αποκτήσει τις γνώσεις και τις δεξιότητες της κοινωνικής ζωής. Αυτές τις γνώσεις και τις δεξιότητες, ο Comte, πιστεύει, ότι μπορεί να τις αποκτήσει μέσα στην οικογένεια, -κυρίως στην παραδοσιακή πατριαρχική οικογένεια, με την ιεραρχία και την υπαγωγή- την οποία τη θεωρεί σχολείο της κοινωνικής ζωής, όπου το άτομο μαθαίνει να υπακούει, να ζει σε αρμονία με άλλα άτομα και για χάρη των άλλων. *«Μόνο λόγω των οικογενειακών ευθυνών, ο εγωισμός μπορεί να καμφθεί και ο άνθρωπος να ανέβει στο τελικό επίπεδο κοινωνικότητας»*. Η οικογένεια, αποτελεί το πρώτο στάδιο στο δρόμο για την συλλογικότητα· αργότερα προστέθηκαν και άλλα, όπως η φυλή και το έθνος. Εκτός από την οικογένεια, στην οποία οι σχέσεις δημιουργούνται από τα ένστικτα και τις συναισθηματικές προσκολλήσεις, ο Comte θεωρεί, ότι ο καταμερισμός της εργασίας αποτελεί το θεμέλιο της κοινωνικής αλληλεγγύης και τον χαρακτήρισε *«ως την πιο σημαντική κατάσταση της κοινωνικής ζωής»*, γιατί αναπτύσσει το κοινωνικό ένστικτο και ενσταλάζει σε κάθε οικογένεια την αίσθηση της εξάρτησης από άλλους, με αποτέλεσμα να θεωρεί, ότι είναι μέρος του κοινωνικού συστήματος. Κοινωνική

συνοχή για τον Comte, προσφέρει και η θρησκεία, γιατί ενώνει τους ανθρώπους στην ίδια πίστη (Gofman, 2013).

Ο Karl Marx (1818-1883), Γερμανός στοχαστής, μελέτησε την κοινωνική αλληλεγγύη, στο πλαίσιο της ταξικής πάλης, στη βιομηχανική κοινωνία. Σύμφωνα με τη θεωρία του, η καπιταλιστική κοινωνία, αποτελείται από δύο τάξεις: τους αστούς-κεφαλαιοκράτες, που αποτελούν την κυρίαρχη τάξη και τους εργάτες, το προλεταριάτο, που καταπιέζεται, προκειμένου να μεγιστοποιηθούν τα κέρδη των αστών-κεφαλαιοκρατών. Ο Marx, στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, υποστηρίζει ότι η εργατική τάξη, πρέπει να αποκτήσει ταξική συνείδηση και ταξική αλληλεγγύη, να συνειδητοποιήσει τη θέση της στην παραγωγική διαδικασία, τα δικαιώματά της και τις εξουσίες της και να αντισταχθεί στην κυρίαρχη αστική τάξη, μέσα από συλλογικούς και αλληλεγγυούς αγώνες, για την καλυτέρευση της θέσης της (Ursulenko, 2009).

Ο H. Spencer (1820-1903), Άγγλος στοχαστής, υποστήριξε, ότι η κοινωνική αλληλεγγύη, πηγάζει από τη εθελοντική συνεργασία και αλληλεπίδραση μεταξύ ελεύθερων ανθρώπων (Davydov, 1997).

Ο Αμερικανός κοινωνιολόγος F. Giddings (1855-1931), πρότεινε την ψυχολογική ερμηνεία της κοινωνικής αλληλεγγύης και εισήγαγε τον όρο «συνείδηση του είδους», την οποία ορίζει «ως συνειδησιακή κατάσταση», κατά την οποία το άτομο αναγνωρίζει κάποια άλλα άτομα, ως τον εαυτό του. Σύμφωνα με τον Giddings, η συνείδηση του είδους, διαμορφώνει τα θεμέλια της κοινωνικής ταυτότητας, της κάθε προσωπικότητας, έτσι ώστε υποσυνείδητα να νιώθει αγάπη και αλληλεγγύη για τα μέλη της δικής του ομάδας, φυλής, χώρας. (Naletova, et al, 2016)

Ο E. Durkheim (1858-1917), Γάλλος κοινωνιολόγος, θεωρείται ο κλασικός ερευνητής της κοινωνικής αλληλεγγύης. Ο Durkheim, θέλησε να αποδείξει, ότι η κοινωνία χαρακτηρίζεται από αλληλεγγύη και υποστήριξε, ότι ο καταμερισμός της εργασίας διασφαλίζει την κοινωνική αλληλεγγύη, αφού ο κάθε άνθρωπος εξαρτάται από τον άλλο. Οι άνθρωποι, εξαιτίας της εργασίας τους, συνδέονται μεταξύ τους και δημιουργούν κοινωνικές σχέσεις και αισθήματα αμοιβαίας εξάρτησης. Τα συναισθήματα αυτά, αν και προέρχονται από τον καταμερισμό της εργασίας, έχουν υψηλή ηθική αξία και αναγνωρίζονται από όλα τα μέλη της κοινωνίας. Επιπλέον, για να αναλύσει την ουσία και τις μορφές της κοινωνικής αλληλεγγύης, συνέκρινε δύο είδη κοινωνίας: την παραδοσιακή-προ-βιομηχανική κοινωνία και τη σύγχρονη-βιομηχανική. Στις παραδοσιακές-προ-βιομηχανικές κοινωνίες, υποστήριξε ότι υπάρχει περιορισμένος καταμερισμός εργασίας και επικρατεί η μηχανική

αλληλεγγύη, που θεμελιώνεται στη συλλογική συνείδηση τα άτομα έχουν τις ίδιες πεποιθήσεις και δεσμεύονται από κοινές αξίες. Στις σύγχρονες-βιομηχανικές κοινωνίες, όμως, όπου ο καταμερισμός της εργασίας είναι διαδεδομένος και τα άτομα λειτουργούν αυτόνομα, η συλλογική συνείδηση εξασθενεί και υπάρχει ανομοιογένεια αξιών, ιδεών και πεποιθήσεων. Οι σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζονται από οργανική αλληλεγγύη η αλληλεγγύη, εδώ, δεν αποτελεί υποχρέωση και καθήκον, αλλά ελεύθερη επιλογή (Naletova, et al, 2016).

Ο P .A. Sorokin (1889 – 1968) Ρωσο-Αμερικανός κοινωνιολόγος, διατύπωσε την άποψη, ότι η αλληλεγγύη αποτελεί θετική μορφή αλληλεπίδρασης, μεταξύ των ατόμων και αμοιβαία υποστήριξη και βοήθεια, και ότι η κοινωνική αλληλεγγύη, θα καταφέρει μελλοντικά να εξαλείψει αρνητικά φαινόμενα, όπως πολέμους, καταπίεση, ανισότητες (Naletova, et al, 2016).

Οι κοινωνιολόγοι της Σχολής του Σικάγο (Park κ.λπ.), αποκάλυψαν, ότι η κοινωνική αλληλεγγύη, στις σύγχρονες κοινωνίες, όπου οι παραδοσιακοί κοινωνικοί δεσμοί έπαψαν σχεδόν να υπάρχουν και υπάρχει μεγάλος καταμερισμός εργασίας, εκδηλώνεται μέσα από τις άτυπες κοινωνικές σχέσεις και δράσεις.

Νεότεροι κοινωνιολόγοι, όπως οι Αμερικανοί Coleman και M. Hechter, υποστήριξαν, ότι στις σύγχρονες κοινωνίες, οι άνθρωποι σκόπιμα προβαίνουν σε αλληλέγγυες πράξεις, με σκοπό να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη τους και τα συμφέροντά τους για τον Γερμανό U. Beck, η κοινωνική αλληλεγγύη στις νέες κοινωνίες, που προκύπτουν από την παγκοσμιοποίηση και την εξατομίκευση, εκδηλώνεται μέσα από κοινωνικές σχέσεις, δίκτυα και δεσμούς που συγκροτούν τα ίδια τα άτομα, με σκοπό να περιορίσουν τους κοινωνικούς κινδύνους που προκύπτουν. Για τους J. Habermas και A. Honneth, στις πλουραλιστικές κοινωνίες, η κοινωνική αλληλεγγύη δεν βασίζεται στις κοινές αξίες και πεποιθήσεις, αλλά στην «επικοινωνιακή δράση», δηλαδή στη διευθέτηση των διαφορών, στη συναίνεση, στο διάλογο και στο σεβασμό για τη διαφορετικότητα (Φερόνας, 2019).

Από τις διάφορες θεωρήσεις, προκύπτει, ότι η κοινωνική αλληλεγγύη αποτελεί μια θεμελιώδη, αλλά και ταυτόχρονα διαχρονική έννοια για την κοινωνιολογική επιστήμη, η οποία μετασηματίζεται συνεχώς. Στις προβιομηχανικές κοινωνίες, πηγή κοινωνικής αλληλεγγύης και κοινωνικής συνοχής, υπήρξαν οι κοινές αξίες, οι κοινές πεποιθήσεις, οι κοινοί κανόνες, που όλοι έπρεπε να υπακούν, καθώς και ηθικοί δεσμοί οι άνθρωποι ενώνονταν με δεσμούς αίματος και είχαν την αίσθηση του «ανήκειν» στη βιομηχανική κοινωνία, η κοινωνική αλληλεγγύη συνδέθηκε με

κοινωνικούς διαχωρισμούς, με κοινούς αγώνες και κοινωνικές συγκρούσεις· η αλληλεγγύη λειτούργησε, ως συμμαχία και συνασπισμός, μεταξύ ατόμων και ομάδων για το ταξικό συμφέρον τους και τη βελτίωση της θέσης τους, στον αγώνα για την ανατροπή των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής· στις μεταβιομηχανικές – σύγχρονες και πλουραλιστικές κοινωνίες, η κοινωνική αλληλεγγύη εκδηλώνεται, κυρίως, από την αλληλεξάρτηση μεταξύ ελεύθερων ατόμων και μέσω άτυπων κοινωνικών σχέσεων, που περικλείουν νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις, για αυτοσεβασμό και αναγνώριση προσωπικών επιτευγμάτων, αλλά και για σεβασμό στη διαφορετικότητα μέσα από διάλογο, συναίνεση και αλληλοσεβασμό.

2.4. Βασικοί παράμετροι της «κοινωνικής αλληλεγγύης»

Στους ορισμούς ή στις θεωρήσεις περί κοινωνικής αλληλεγγύης, υπάρχουν ορισμένοι βασικοί παράμετροι της έννοιας, οι οποίοι σύμφωνα με τον Stjerno (2004) είναι πέντε:

- i) *Από πού πηγάζει* η αίσθηση του «ανήκειν» σε μια ευρύτερη κοινωνική ομάδα, με κοινές πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις, αποτελούν τη βάση για την εκδήλωση συναισθημάτων αλτρουισμού και αλληλεγγύης.
- ii) *Ποια είναι τα όρια της*· οι άνθρωποι στις μεταξύ τους σχέσεις, θέτουν όρια για το ποιοι εντάσσονται και ποιοι αποκλείονται από την κοινωνική αλληλεγγύη.
- iii) *Ποιους στόχους θέτει*· στόχος της κοινωνικής αλληλεγγύης, μπορεί να είναι η κοινωνική αλλαγή, η κοινωνική ένταξη, η κοινωνική συνοχή ή η επίτευξη προσωπικών συμφερόντων, που δεν μπορούν να επιτευχθούν χωρίς τη δημιουργία σχέσεων με άλλα άτομα, κ.λπ.
- iv) *Ο βαθμός ενσωμάτωσης που έχει* η αλληλεγγύη μπορεί να ισχυρή ή αδύναμη και αφορά στο βαθμό που το ατομικό συμφέρον είναι υποταγμένο στο συλλογικό-κοινωνικό συμφέρον, δηλαδή στο βαθμό που το άτομο είναι έτοιμο να εγκαταλείψει την προσωπική του ελευθερία και αυτονομία και να ενεργήσει σύμφωνα με τις επιθυμίες και προσδοκίες της ομάδας.
- v) *Ποια είναι τα καθήκοντα και οι υποχρεώσεις της*· η κοινωνική αλληλεγγύη, περιέχει καθήκοντα και αμοιβαίες υποχρεώσεις, όλων των ατόμων-μελών μιας συλλογικότητας, κοινότητας ή της ευρύτερης κοινωνίας.

2.5. Ερεθίσματα για την «κοινωνική αλληλεγγύη», στη σύγχρονη κοινωνία

Η κοινωνική αλληλεγγύη στη σύγχρονη μετα-βιομηχανική κοινωνία, καλείται να αντιμετωπίσει πολλά ερεθίσματα (Φερόνας, 2019), όπως:

i) *Την παγκοσμιοποίηση*: η παγκοσμιοποίηση εξασθενεί τις τοπικές και εθνικές παρεμβάσεις στη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής, η οποία ολοένα και περισσότερο επηρεάζεται από νέα οικονομικά και πολιτικά κέντρα δύναμης, υπερεθνικής και διεθνούς εμβέλειας.

ii) *Την εξατομίκευση*. Η αυξανόμενη εξατομίκευση της σύγχρονης κοινωνίας, εξασθενεί τους παραδοσιακούς δεσμούς των μελών της, που χαρακτηρίζονταν από εμπιστοσύνη και οδηγεί, σε εξασθένηση της συλλογικά οργανωμένης κοινωνικής αλληλεγγύης.

iii) *Τον πλουραλισμό και την ποικιλομορφία*. Οι σύγχρονες κοινωνίες είναι ολοένα και περισσότερο ποικιλόμορφες και πολυπολιτισμικές, λόγω των εισροών μεταναστών και προσφύγων, με αποτέλεσμα, το άτομο να βρίσκεται αντιμέτωπο με διάσπαση της ταυτότητάς του και να βιώνει αβεβαιότητα και ανασφάλεια.

2.6. Κατηγοριοποίηση δράσεων «κοινωνικής αλληλεγγύης»

Η κοινωνική αλληλεγγύη, συνδέεται τόσο με τα συναισθήματα και τις στάσεις των ανθρώπων, όσο και με τις δράσεις μέσω των οποίων η αλληλεγγύη γίνεται ορατή. Το βασικό χαρακτηριστικό των αλληλέγγυων δράσεων, είναι ότι μειώνουν την απόσταση ανάμεσα στους ευνοημένους και στους μη ευνοημένους. Αυτοί που μέσα στην κοινωνία βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση, συμβάλλουν περισσότερο, ενώ αντίθετα αυτοί που βρίσκονται σε χειρότερη θέση επωφελούνται από τους πρώτους (Φερόνας, 2019). Οι δράσεις αλληλεγγύης, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν, σύμφωνα με τους De Beer και Koster (2009), με:

i) *Την οργανωτική τους μορφή*: η αλληλεγγύη μπορεί να είναι τυπική ή άτυπη. Η τυπική αλληλεγγύη εκδηλώνεται πάντοτε από έναν θεσμό (π.χ. το κράτος, Εκκλησία). Η άτυπη αλληλεγγύη πηγάζει από τη συνύπαρξη με τα άλλα άτομα και τα συναισθήματα (π.χ. συμπάθεια, συμπόνια) που δημιουργούνται από αυτή τη συνύπαρξη. Μορφές άτυπης αλληλεγγύης βρίσκονται, συνήθως, μεταξύ συγγενών, γειτόνων, φίλων, συναδέλφων.

ii) *Την ευρύτητα της αμοιβαιότητας* η αλληλεγγύη μπορεί να είναι μονομερής ή αμφίπλευρη. Η μονομερής αλληλεγγύη είναι συνήθως ανιδιοτελής. Αντίθετα, στην αμφίπλευρη αλληλεγγύη, τα άτομα που συνεισφέρουν, προσδοκούν, ότι θα ωφεληθούν με τη σειρά τους, από τη συνεισφορά των άλλων.

iii) *Το πεδίο δράσης της* αλληλεγγύη μπορεί να εκδηλωθεί, είτε γεωγραφικά (οικογένεια, γειτονιά, πόλη, χώρα κλπ.), είτε κοινωνικά (φίλοι, συνάδελφοι, μέλη ενός συλλόγου κ.λπ.).

iv. *Το βαθμό υποχρεωτικότητας* η αλληλεγγύη μπορεί να είναι υποχρεωτική ή εθελοντική. Η υποχρεωτική συνήθως, επιβάλλεται από το κράτος, ενώ η δεύτερη είναι εκούσια επιλογή. Στην εθελοντική αλληλεγγύη, βασική προϋπόθεση είναι τα συναισθήματα αλληλεγγύης και αλτρουισμού καθώς και η διάθεση του ατόμου να προχωρήσει σε αλληλέγγυες δράσεις, χωρίς βέβαια να απουσιάζουν και στην υποχρεωτική αλληλεγγύη, συναισθήματα αλληλεγγύης.

v. *Τη μορφή της προσφοράς* η πιο συνηθισμένη μορφή εκδήλωσης της κοινωνικής αλληλεγγύης, είναι η προσφορά χρημάτων, τόσο στην τυπική, όσο και στην άτυπη μορφή της. Άλλη μορφή εκδήλωσης της αλληλεγγύης, είναι η προσφορά σε είδος (ρούχα, τρόφιμα, είδη πρώτης ανάγκης, παιχνίδια κ.λπ.), ενώ η αλληλεγγύη μπορεί να εκδηλωθεί και με τη προσφορά χρόνου (π.χ. εθελοντική εργασία).

2.7. Είδη κινήτρων για πραγματοποίηση αλληλέγγυων δράσεων

Τα κίνητρα που ωθούν τα άτομα σε αλληλέγγυες δράσεις, δεν είναι πάντοτε ίδια. Οι Van Oorshot και Komter (1998), διακρίνουν τέσσερα είδη κινήτρων, που αποτελούν την αφετηρία, για τις διάφορες αλληλέγγυες δράσεις:

i) *Η κοινή ταυτότητα και η αίσθηση του «ανήκειν»* για την εκδήλωση δράσεων αλληλεγγύης, σημαντικό ρόλο έχει, το πόσο τα άτομα, μέσα σε μια κοινότητα, έχουν την αίσθηση της κοινής ταυτότητας, συνδέονται με κοινές αξίες και νιώθουν συναισθήματα αγάπης, συμπόνιας και συμπάθειας μεταξύ τους.

ii) *Οι ηθικές δεσμεύσεις και υποχρεώσεις* η αλληλεγγύη πηγάζει από την ηθική δέσμευση της προσφοράς και των υποχρεώσεων που έχει το κάθε άτομο, για το συλλογικό συμφέρον.

iii) *Η επιβαλλόμενη υποχρέωση από τους θεσμούς* οι αλληλέγγυες δράσεις, δεν είναι πάντοτε ούτε αυθόρμητες, ούτε εθελοντικές, αλλά επιβάλλονται μέσω του

κοινωνικού κράτους, που αποτελεί τη θεσμοποιημένη μορφή κοινωνικής αλληλεγγύης.

iii) Το προσωπικό συμφέρον κάποιες φορές, οι αλληλέγγυες δράσεις πραγματοποιούνται με γνώμονα το προσωπικό συμφέρον και την ανταπόδοση της αλληλεγγύης.

2.8. Η εννοιολογική – ιδεολογικο-πολιτική – θεσμική σχέση «κοινωνικού αποκλεισμού» – «κοινωνικής αλληλεγγύης»

2.8.1. Η εννοιολογική σχέση

Η κοινωνική αλληλεγγύη και ο κοινωνικός αποκλεισμός, είναι δύο έννοιες αλληλεξαρτώμενες. Ο κοινωνικός αποκλεισμός, διαρρηγνύει την κοινωνική αλληλεγγύη και τους κοινωνικούς δεσμούς, ενώ η κοινωνική αλληλεγγύη δημιουργεί κοινωνικούς δεσμούς που συγκρατούν τα μέλη της κοινωνίας μέσα στον κοινωνικό ιστό της. Οι επιστήμονες παρατήρησαν τη στενή σύνδεση του κοινωνικού αποκλεισμού με τη χαλάρωση του κοινωνικού δεσμού. Σύμφωνα με την Παπαδοπούλου(2004) ο κοινωνικός δεσμός, είναι *«το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων που συνδέει τα μέλη μιας οργανωμένης κοινωνίας και χαρακτηρίζεται από σταθερότητα και μονιμότητα»*. Επομένως, ο κοινωνικός αποκλεισμός εμφανίζεται όταν οι κοινωνικοί δεσμοί χαλαρώνουν, με αποτέλεσμα να απειλείται η κοινωνική συνοχή. Σε μια κοινωνία, όσο αυξάνουν οι εύθραυστοι πληθυσμοί, τόσο χαλαρώνει ο κοινωνικός δεσμός και η κοινωνική συνοχή, ενώ αντίστροφα ένας δυνατός κοινωνικός δεσμός, προστατεύει ή ελέγχει τις διαδικασίες που οδηγούν σε αποκλεισμό (Μουσούρου, 2002). Η φτώχεια και η έλλειψη δικαιωμάτων, δημιουργεί μια κατώτερη τάξη· η τάξη αυτή, έχει άνιση πρόσβαση σε αγαθά και ευκαιρίες, *«αποκλείεται»* από τις κοινωνικές σχέσεις και από τη διαμόρφωση κοινωνικών προτύπων, με συνέπεια να οδηγείται σε κοινωνικό αποκλεισμό και να αποτελεί, εν δυνάμει, απειλή για την κοινωνική ειρήνη και συνοχή (Βενιέρης, 2005).

Ως αντίδοτο στον κοινωνικό αποκλεισμό, αποτελεί η ενίσχυση του κοινωνικού δεσμού. Σύμφωνα με την Μουσούρου (2002), *«η πραγματική προστασία από τον αποκλεισμό, έγκειται στην ενίσχυση των διαδικασιών ένταξης και κυρίως στην ενίσχυση των ικανοτήτων των ανθρώπων να δημιουργούν και να διατηρούν δεσμούς»*. Οι κοινωνικοί δεσμοί, οι αμοιβαίες δεσμεύσεις, η αλληλο-υποστήριξη και η συλλογική δράση για την αντιμετώπιση των κοινωνικών κινδύνων, που συνεχώς

προκύπτουν, συνδέουν τα μέλη μιας κοινωνίας και ενισχύουν την κοινωνική συνοχή, η οποία δεν βασίζεται πλέον στην κοινή ταυτότητα, αξίες και πεποιθήσεις. Όπως υποστηρίζει ο Spicker (2014), «... η κοινωνική συνοχή και η κοινωνική ένταξη σημαίνουν το ίδιο πράγμα, αφού περιγράφουν τις ίδιες κοινωνικές σχέσεις και τις ίδιες διαδικασίες, δηλαδή την ένταξη των ανθρώπων σε σχέσεις αλληλεγγύης. Οι κοινωνίες είναι συνεκτικές στο βαθμό που «δεσμεύονται» από σχέσεις αλληλεγγύης. Οι άνθρωποι είναι ενταγμένοι στην κοινωνία, όταν αποτελούν μέρος κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης. Άρα, όπου υπάρχει κοινωνική συνοχή, υπάρχει κοινωνική αλληλεγγύη, και όπου υπάρχει κοινωνική αλληλεγγύη, υπάρχει κοινωνική ένταξη». Η ανάληψη πρωτοβουλιών κοινωνικής αλληλεγγύης και φροντίδας συνδέεται με την αξία της κοινωνικής συνοχής. Ο υψηλός βαθμός κοινωνικής συνοχής, συμβάλλει στην ενίσχυση της δημοκρατίας. Η κοινωνική αλληλεγγύη, θεωρείται θεμελιώδες χαρακτηριστικό της δημοκρατικής πολιτικής κοινότητας, ευνοεί την ασφάλεια μεγάλου μέρους του πληθυσμού, συγκρατεί («κλειδώνει») ευάλωτες ομάδες στο δημοκρατικό πλαίσιο και ενισχύει την ικανότητα των πολιτών να συμμετέχουν στη ζωή, ως αυτόνομοι δρώντες (Bangura & Hedberg, 2007).

Οι έννοιες της κοινωνικής ένταξης και της κοινωνικής συνοχής, τα τελευταία χρόνια, συνδέονται με την έννοια του «κοινωνικού κεφαλαίου», ως προς τη συμμετοχή των ατόμων σε κοινωνικά δίκτυα και την ανάληψη συλλογικής δράσης για την αντιμετώπιση των κοινωνικών κινδύνων και του κοινωνικού αποκλεισμού. Σύμφωνα, με ορισμούς που έχουν δοθεί, για την έννοια του «κοινωνικού κεφαλαίου», κοινωνικό κεφάλαιο είναι «... η ικανότητα των ανθρώπων να εργάζονται μαζί για κοινούς σκοπούς σε ομάδες και οργανώσεις» Fukujama (1995), «... η ικανότητα των ατόμων να δρουν, να εξασφαλίσουν οφέλη, λόγω της συμμετοχής τους σε δίκτυα και σε άλλες κοινωνικές δομές» Portes (1998), «...οι κανόνες και τα δίκτυα που καθιστούν δυνατή τη συλλογική δράση και προωθούν την αμοιβαιότητα και τη συνεργασία (Putman, 2000). Η διαφορά των εννοιών, είναι, ότι στην έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, οι κοινωνικοί δεσμοί και τα κοινωνικά δίκτυα, εξετάζονται ποσοτικά και εργαλειακά (ενώσεις, σωματεία, οργανώσεις) και ως πηγές για ατομικά και συλλογικά οφέλη, οι έννοιες της κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής συνοχής, έχουν μια ηθική και συμβολική διάσταση, που περιλαμβάνουν την αναγνώριση και τον σεβασμό(Φερόνας, 2019).

2.8.2. Η ιδεολογικο-πολιτική σχέση

Η ιδεολογικο-πολιτική σχέση κοινωνικού αποκλεισμού και κοινωνικής συνοχής, διαφοροποιείται, ανάλογα με τις αντιλήψεις που είναι κυρίαρχες σε κάθε κοινωνία, σχετικά με την ιδιότητα του πολίτη, τους κοινωνικούς διαχωρισμούς που υπάρχουν και τις πολιτικές δράσεις που πραγματοποιούνται για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την αποκατάσταση της κοινωνικής συνοχής. Για την κατανόηση των ιδεολογικών και πολιτικών παραμέτρων, μεταξύ του κοινωνικού αποκλεισμού και της κοινωνικής αλληλεγγύης, έχουν αναπτυχθεί διάφορα ερμηνευτικά πλαίσια και τυπολογίες. (Φερόνας, 2019). Η Silver (1994), εστίασε στο ρόλο της πολιτικής ιδεολογίας και διέκρινε τρία διαφορετικά παραδείγματα ερμηνειών του κοινωνικού αποκλεισμού: i) της «αλληλεγγύης» έλκει την καταγωγή από την γαλλική παράδοση· ο κοινωνικός αποκλεισμός εμφανίζεται όταν διαρρηγνύεται η σχέση του ατόμου με την κοινωνία στην οποία ζει· στόχος της πολιτικής είναι η κοινωνική αλληλεγγύη, για την ένταξη των αποκλεισμένων και την αποκατάσταση της κοινωνικής συνοχής, ii) «της εξειδίκευσης» αντιπροσωπεύει την αγγλο-αμερικάνικη φιλελεύθερη σκέψη· ο αποκλεισμός δημιουργείται από τα ανεκπλήρωτα δικαιώματα και τις αποτυχίες της αγοράς· στόχος της πολιτικής, είναι η εγγύηση των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων από το κράτος και η εξάλειψη των διακρίσεων, ώστε τα άτομα να συμμετέχουν ελεύθερα στις κοινωνικές συναλλαγές και στην αγορά και iii) «του μονοπωλίου» εκφράζεται στη σοσιαλδημοκρατική πολιτική ιδεολογία· ο κοινωνικός αποκλεισμός παρουσιάζεται, όταν μία κοινωνική ομάδα μονοπωλεί υλικά και πνευματικά προνόμια, εμποδίζοντας άλλους, που δεν ανήκουν στην ομάδα, να έχουν πρόσβαση σε αυτά· στόχος της πολιτικής, είναι πλήρης και ισότιμη συμμετοχή των αποκλεισμένων στην κοινωνία.

Η Levitas (1998), επικεντρώθηκε στις πολιτικές δράσεις, για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και εντόπισε τρεις πολιτικούς λόγους: i) τον *αναδιανεμητικό*, που αντιμετωπίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό, ως συνέπεια της φτώχειας και θεωρεί, ότι η αναδιανομή του εισοδήματος τον καταπολεμά, ii) της *κοινωνικής ενσωμάτωσης*, που αντιμετωπίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό, ως έλλειψη αμειβόμενης εργασίας και θεωρεί, ότι μόνο η αμειβόμενη εργασία αποτελεί μέσο ενσωμάτωσης στον κοινωνικό ιστό, και iii) τον *ηθικό*, που δίνει έμφαση στις ηθικές και πολιτισμικές αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού και εστιάζει σε «δύσκολες» και επικίνδυνες ομάδες (άνεργοι, άστεγοι κ.λπ.).

Ο Beall (2002), συνέδεσε τον κοινωνικό αποκλεισμό, με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και διέκρινε τρεις προσεγγίσεις: i) τη νεοφιλελεύθερη, που εστιάζει στην οικονομική ερμηνεία της παγκοσμιοποίησης: το ελεύθερο εμπόριο και οι διεθνείς ανταγωνισμοί, αποτυπώνονται στην αγορά εργασίας, όπου κυριαρχεί η απασχολησιμότητα, η προσωρινότητα και η συρρίκνωση των κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων, ii) τη *ριζοσπαστική*, που αναδεικνύει παγκόσμιες ανισότητες (πλούσιος Βορράς – φτωχός Νότος) και iii) τη *μετασχηματιστική*, που αναλύει την παγκοσμιοποίηση, ως μια διαδικασία που δημιουργεί παγκόσμιες χωρικές ανισότητες και σχέσεις εξουσίας, τόσο μεταξύ των κρατών, όσο και στο εσωτερικό τους.

2.8.3. Η θεσμική σχέση (κοινωνική πολιτική – κράτη ευημερίας) – Μετασχηματισμός της θεσμοποιημένης «κοινωνικής αλληλεγγύης»

Η κοινωνική πολιτική αποτελεί τη θεσμοποιημένη έκφραση της κοινωνικής αλληλεγγύης και την πολιτική δράση για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού (Φερόνας, 2019), ενώ σκοπός της είναι η κοινωνική αλλαγή προς την κατεύθυνση μιας δικαιότερης κοινωνίας, μέσω της θεμελίωσης και ενεργοποίησης αναδιανεμητικών μηχανισμών (Βενιέρης, 2015). Η κοινωνική πολιτική είναι συνώνυμη έννοια με την έννοια του όρου «κράτος ευημερίας» ή «κράτος πρόνοιας» και παραπέμπει στον *υπέρτατο κοινωνικό θεσμό* των ανεπτυγμένων κοινωνιών, ο οποίος πρέπει να καλύπτει και να εγγυάται το υψηλότερο δυνατό επίπεδο ευημερίας για όλα τα μέλη τους. Αφορά, μια σύνθετη και οργανωμένη διαδικασία άσκησης κρατικής δύναμης, που εγγυάται ένα ελάχιστο εισόδημα για όλους τους πολίτες και παρέχει κοινωνικές υπηρεσίες για όλους, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση ή τάξη (Alcock et al., 2002). Ο όρος, λοιπόν, «κράτος ευημερίας» χρησιμοποιείται, όταν ένα κράτος εγγυάται «τουλάχιστον ένα ελάχιστο επίπεδο θεσμοθετημένων παροχών, για την κάλυψη των οικονομικών και κοινωνικών αναγκών των πολιτών του» (Bryson, 1992).

Η θεσμοποιημένη κοινωνική αλληλεγγύη του κράτους ευημερίας, αναπτύχθηκε ιστορικά στη βάση δύο βασικών προτύπων: α) του προτύπου Bismark, στο οποίο η αλληλεγγύη είναι οριζόντια, και έχει ως στόχο τη διατήρηση ενός συγκεκριμένου επιπέδου διαβίωσης: το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης χρηματοδοτείται από τις συνεισφορές αυτών που συμμετέχουν και οι παροχές είναι ανταποδοτικές και β) του

προτύπου Beveridge, στο οποίο το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης είναι εθνικό, χρηματοδοτείται από τη γενική φορολογία και απευθύνεται σε όλους τους πολίτες. Η αλληλεγγύη, εδώ, είναι κάθετη και διασφαλίζεται ένα βασικό επίπεδο παροχών, μέσω της αναδιανομής του εισοδήματος. (Φερόνας, 2019).

Λόγω των διαφορετικών αξιών και αντιλήψεων, για το ρόλο του κράτους πρόνοιας/ευημερίας, δημιουργήθηκαν διαφορετικά «μοντέλα». Η διασημότερη ταξινόμησή τους, ανήκει στον Esping-Andersen (1990), ο οποίος διακρίνει τρία καθεστώτα ευημερίας, τα οποία παρέχουν κοινωνική προστασία σε διαφορετικό βαθμό και αντανakλούν την ποικιλομορφία των φιλοσοφικών και θεωρητικών παραδόσεων, περί κοινωνικής αλληλεγγύης, ενώ βασικό κριτήριο για την ομαδοποίηση, αποτελούν τα κοινωνικά δικαιώματα: α) το *φιλελεύθερο*, στο οποίο η ευημερία των πολιτών εξασφαλίζεται, όχι μέσω κρατικών παροχών, αλλά κυρίως, μέσω της συμμετοχής τους στην αγορά τα κοινωνικά δικαιώματα επικυριαρχούνται από τις δυνάμεις της αγοράς και από τις αξίες της ελευθερίας και της ατομικής ανεξαρτησίας. Οι παροχές κοινωνικής βοήθειας είναι περιορισμένες και δίνονται μετά από έλεγχο των πόρων, ενώ χαμηλές είναι και οι ασφαλιστικές παροχές. Το καθεστώς αυτό, είναι το λιγότερο αναδιανεμητικό και αλληλέγγυο και επιζητεί μια διχοτομημένη μορφή διαστρωμάτωσης, μεταξύ των αδύναμων πολιτών που ζουν από τις αναδιανομές της κρατικής πρόνοιας και των ισχυρών που βασίζονται στις διανομές ευημερίας της αγοράς. Αναπτύχθηκε, κυρίως, στις Η.Π.Α. Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία και Καναδά, β) το *συντηρητικό – κορπορατιστικό καθεστώς*, το οποίο θέτει, ως κύριο στόχο, τη διατήρηση της κοινωνικής θέσης, που επιτεύχθηκε στην αγορά εργασίας και την υλοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων του πολίτη. Χαρακτηρίζεται από όχι καθολικές ενιαίες ασφαλιστικές παροχές, αλλά από άνισες και κατακερματισμένες και επιδιώκει τις υφιστάμενες κοινωνικές διαφορές. Η Εκκλησία έχει σημαντικό ρόλο και ο θεσμός της οικογένειας είναι βασικός πυλώνας στήριξης, τόσο της ατομικής, όσο και της κοινωνικής ευημερίας. Το καθεστώς αυτό, αναπτύχθηκε, κυρίως στις χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, όπως στη Γαλλία, τη Γερμανία και την Αυστρία, και γ) το *σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς*, που έχει ως στόχο, την προώθηση της κοινωνικής ισότητας, με το κράτος να αποτελεί τον κύριο φορέα παροχής των κοινωνικών υπηρεσιών, παροχών και δαπανών. Προάγει την καθολική, πλήρη συμμετοχή στα κοινωνικά δικαιώματα, όλων των πολιτών, προστατεύει το δικαίωμα στην εργασία, στηρίζει την παραδοσιακή οικογένεια και κατοχυρώνει τη δυνατότητα κάλυψης των

αναγκών, που είναι απαραίτητες για αξιοπρεπή διαβίωση. Εφαρμόστηκε στις Σκανδιναβικές χώρες στη Σουηδία, τη Νορβηγία, τη Φιλανδία και τη Δανία. (Βενιέρης, 2015).

Μεταγενέστερες μελέτες και έρευνες, διεύρυναν τα τρία καθεστώτα ευημερίας του Esping-Andersen. Η πρώτη διεύρυνση, αφορά τη διάκριση ενός *νότιου ή μεσογειακού* καθεστώτος ευημερίας, που χαρακτηρίζεται από κατακερματισμό της κοινωνικής ασφάλισης, από αντίθεση, αυτών που βρίσκονται «εντός»(insiders) και «εκτός»(outsiders) από την αγορά εργασίας, από ανομοιομορφία στην κάλυψη των κοινωνικών κινδύνων, από έντονη διασύνδεση δημόσιου ιδιωτικού τομέα στην παροχή υπηρεσιών και από εκτεταμένο ρόλο της οικογένειας, ως φορέα παροχής φροντίδας (Ferrera, 1999). Η δεύτερη διεύρυνση, αφορά διακριτά καθεστώτα ευημερίας στις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, τα οποία διακρίνονται σε *συντηρητικά-κομμουνιστικά* καθεστώτα, με γενναιόδωρο πλέγμα κοινωνικών παροχών και σε *φιλελεύθερα- μετα-κομμουνιστικά* καθεστώτα (χώρες Βαλτικής), με ευέλικτες μορφές απασχόλησης και με νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις. Η τρίτη διεύρυνση, περιλαμβάνει τα «*αναδυόμενα*» κράτη που αναπτύσσονται εκτός του δυτικού κόσμου, όπως για παράδειγμα στην ανατολική Ασία ή στη Λατινική Αμερική (Φερώνας, 2019).

Τα καθεστώτα ευημερίας, αναπτύχθηκαν, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους κοινωνικούς κινδύνους που προέκυψαν στη βιομηχανική κοινωνία, όπως τη φτώχεια, τις αναπηρίες κ.λπ., μέσω της αναδιανομής, της συλλογικής αλληλεγγύης και της κοινωνικής προστασίας, για όλους τους πολίτες. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, όμως, η οργανωμένη συλλογική αλληλεγγύη του παραδοσιακού κράτους πρόνοιας, απειλείται με εξασθένηση, λόγω των ραγδαίων οικονομικών και κοινωνικών μεταβολών (παγκοσμιοποίηση, μετανάστευση, αποβιομηχάνιση, κ.λπ.) που σηματοδότησαν τη μετάβαση από τη βιομηχανική στη μεταβιομηχανική εποχή, αλλά και των νέων κοινωνικών κινδύνων (ανεπαρκής κάλυψη κοινωνικής ασφάλισης, μονογονεϊκότητα, φροντίδα ατόμων με ειδικές ανάγκες και ηλικιωμένων κ.λπ.) που συνεχώς κάνουν την εμφάνισή τους και αποδυναμώνουν την κοινωνική αλληλεγγύη, ενώ οδηγούν τα καθεστώτα ευημερίας σε αναδιοργάνωση. Οι νέοι κοινωνικοί κίνδυνοι, οι οποίοι είναι ανόμοιοι και όχι προβλέψιμοι, συγκεντρώνονται σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες (π.χ. γυναίκες, νέοι εργαζόμενοι), με αποτέλεσμα να μην υπάρχει καθολική παροχή κοινωνικής ασφάλειας. Το κοινωνικό κράτος, το οποίο δημιουργήθηκε για να καλύψει συγκεκριμένες κοινωνικές ανάγκες, εξασθενεί και

μετατοπίζεται, προς μια νέου τύπου κρατική παρέμβαση, την εξατομίκευση των κοινωνικών κινδύνων. Το παραδοσιακό κράτος πρόνοιας, αντικαθίσταται από ένα κράτος κοινωνικής επένδυσης, με κύρια χαρακτηριστικά, τη μετάβαση από τις παθητικές πολιτικές προστασίας, από τους κινδύνους της αγοράς, σε ενεργητικές πολιτικές, την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, την εξατομίκευση και την επιλεκτικότητα των παροχών. Η θεσμοποιημένη κοινωνική αλληλεγγύη των καθεστώτων ευημερίας, μετασχηματίζεται συνεχώς, αντανακλώντας τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές μεταβολές και σταδιακά, μετατρέπεται από δικαίωμα, που απορρέει από την ιδιότητα του πολίτη, σε ατομικό προνόμιο. Η αλληλεγγύη δεν είναι πλέον καθολική, αλλά παρουσιάζεται, υπό όρους ατομικής υπευθυνότητας και ανάληψης υποχρεώσεων (Φερόνας, 2019). Επιπλέον, εκτός από ατομοκεντρικό, το κοινωνικό κράτος, μετατρέπεται σε οικονομοκεντρικό, με την οικονομία να επικυριαρχεί της κοινωνίας και της πολιτικής, ενώ επιδιώκει έναν πιο πλουραλιστικό χαρακτήρα: συνδυάζει και συμβιβάζει κράτος και αγορά, δημόσιο και ιδιωτικό, εθνικό και υπερεθνικό (Βενιέρης, 2015).

Κεφάλαιο 3ο

3. Η «κοινωνική αλληλεγγύη» στην Ελλάδα των κρίσεων

3.1. Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην ελληνική κοινωνία – Η πανδημία του κορωνοϊού (COVID-19)

Η Ελλάδα, πλήγηκε σοβαρά από την παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε από την Αμερική, το 2008, μετά την πτώχευση της ιδιωτικής τράπεζας Lehman Brothers. Με το ξέσπασμα της κρίσης, το 2010, η ελληνική κυβέρνηση, οδηγήθηκε σε εποπτεία από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και το διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), τη λεγόμενη τρόικα και στην υπογραφή διαδοχικών «Μνημονίων». Τα «μνημόνια» επέβαλαν στον ελληνικό λαό σκληρά δημοσιονομικά μέτρα λιτότητας (περικοπή μισθών και συντάξεων, κατάργηση της 13^{ης} και 14^{ης} σύνταξης, επιβολή έκτακτων εισφορών αλληλεγγύης, ριζικές θεσμικές αλλαγές και επιβολή περικοπών σε όλες τις κοινωνικές πολιτικές (υγεία, κοινωνική πρόνοια κ.λπ.), προκειμένου να αναχαιτιστεί η οικονομική ύφεση. Η αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), στην ελληνική έκκληση για βοήθεια, ήταν «τιμωρητική», παρά αλληλέγγυα και η καταστροφική λιτότητα που επέβαλε σε κράτος μέλος της, τόνισε την έντονη αντίφαση μεταξύ των πολιτικών επιλογών της και των αξιών που πρεσβεύει ως «Κοινωνική Ευρώπη».

Οι επιβεβλημένες μεταρρυθμίσεις και η παρατεταμένη λιτότητα, οδήγησαν σε περαιτέρω υποβάθμιση της θεσμοποιημένης κοινωνικής αλληλεγγύης του κράτους πρόνοιας, το οποίο και πριν από την κρίση χαρακτηριζόταν, ως συντηρητικό – κορπορατιστικό, μίζερο υπολειμματικό, πατερναλιστικό (Λυμπεράκη & Τήνος 2012) και ανήκε στο μεσογειακό τύπο, με υπολειμματικές δημόσιες παροχές, κατακερματισμό του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, επιλεκτική κατανομή των παροχών, μέσω πελατειακών σχέσεων και από ισχυρό ρόλο της οικογένειας και οδήγησαν τη συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού σε φτώχεια, κοινωνική ανασφάλεια, συσσωρευμένη μειονεξία και κοινωνικό αποκλεισμό, ιδιαίτερα για τις ευάλωτες και ευπαθείς ομάδες, ενώ αποδυνάμωσαν τον ρόλο της ελληνικής οικογένειας, που παραδοσιακά, λειτουργούσε ως ασπίδα και παρείχε κοινωνική φροντίδα και προστασία στα μέλη της (Papadopoulos and Roumpakis, 2009. Φερώνας, 2019).

Δέκα χρόνια μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα ήρθε αντιμέτωπη με μία ακόμη κρίση, την πανδημία του κορωνοϊού (COVID-19), η οποία ξεκίνησε από την Κίνα και εξαπλώθηκε γρήγορα σε όλη την ανθρωπότητα, επηρεάζοντας καθοριστικά ανθρώπινες ζωές, οικονομίες και πολιτισμούς. Μετά την επιβεβαίωση των πρώτων κρουσμάτων, οι κρατικές και υγειονομικές αρχές, πήραν σταδιακά, σειρά μέτρων, για την προστασία του πληθυσμού. Αρχικά, τα μέτρα που ελήφθησαν αφορούσαν συγκεκριμένες περιοχές, όμως γρήγορα λόγω της διασποράς του ιού, επιβλήθηκαν καθολικά μέτρα σε όλη την επικράτεια για τον περιορισμό του. Εμπορικά κέντρα, λιανεμπόριο, εκπαιδευτικές δομές, εστίαση, αθλητικές εγκαταστάσεις μουσεία, ξενοδοχεία έκλεισαν και επιβλήθηκαν σημαντικοί περιορισμοί στην κυκλοφορία και μετακίνηση των πολιτών, πλην εξαιρέσεων για όσους μετακινούνταν στην εργασία τους, επισκέπτονταν κάποιο γιατρό ή μετακινούνταν για να προμηθευτούν είδη πρώτης ανάγκης και φάρμακα. Πολλοί ηλικιωμένοι, ευπαθείς ομάδες και μοναχικοί άνθρωποι, που δεν επιτρεπόταν να μετακινηθούν, βρέθηκαν σε δύσκολη θέση, προκειμένου να καλύψουν τις καθημερινές τους ανάγκες, ενώ μεγάλο μέρος του πληθυσμού βρέθηκε σε ανεργία ή σε αναστολή εργασίας, έξω από κάθε επιδοματική στήριξη, χωρίς τη δυνατότητα να βρουν δουλειά ή να αναζητήσουν άλλη πηγή εισοδήματος και πολλά νοικοκυριά σε ένδεια και εξαθλίωση.

Η εμφάνιση του κορωνοϊού(COVID-19), δημιούργησε αισθήματα ανασφάλειας, μοναξιάς και αποκλεισμού, στο μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού της χώρας και φανέρωσε τόσο την αδυναμία του Εθνικού Συστήματος Υγείας, όσο και την αδυναμία των κρατικών αρχών, να διαχειριστούν την πανδημία, ενώ αποκάλυψε τις χρόνιες ανεπάρκειες του κράτους, σχετικά με την κοινωνική μέριμνα και πρόνοια, κυρίως, προς εκείνους που η ζωή τους βρισκόταν ήδη σε επισφαλείς συνθήκες, από την προηγούμενη οικονομική κρίση. Επιπλέον, η «κοινωνική αποστασιοποίηση» που επιβλήθηκε, για μεγάλα χρονικά διαστήματα, διέρρηξε τους κοινωνικούς δεσμούς και την κοινωνική συνοχή και οδήγησε πολλά άτομα σε κοινωνική απομόνωση, εντείνοντας τη «γκετοποίηση» και τον κοινωνικό στιγματισμό.

Πρόσφατες μελέτες και παγκόσμια στατιστικά στοιχεία, σχετικά με τη νοσηρότητα και τη θνησιμότητα εξαιτίας της νόσου COVID-19, καταδεικνύουν, ότι υπάρχει σαφώς μεγαλύτερη θνητότητα και νοσηρότητα στις πιο φτωχές κοινωνίες, λόγω άνισων συστημάτων υγείας, και λόγω χαμηλών κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, που σχετίζονται με τη μεγαλύτερη πιθανότητα έκθεσης και μόλυνσης από

τον νέο κορωνοϊό (COVID-19), τη μειωμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και στην ανεπαρκή κοινωνική ασφαλιστική κάλυψη. Κοινωνικά ευάλωτες ομάδες, εθνικές μειονότητες και περιθωριοποιημένοι πληθυσμοί (άστεγοι, φυλακισμένοι, κ.λπ.) καλούνται να αντιμετωπίσουν τον ιό, από διαφορετική αφετηρία και έρχονται αντιμέτωποι με αυξημένο κίνδυνο προσβολής, αφού διαβιούν σε συνθήκες συνωστισμού, έλλειψης υγιεινής και με ανεπαρκή πρόσβαση στην πληροφόρηση (Σταχτέας, Π., & Σταχτέας, Φ., 2020).

3.2. Η «κοινωνική αλληλεγγύη» στην εποχή των κρίσεων – Εμφάνιση νέων άτυπων μορφών «κοινωνικής αλληλεγγύης»

Η αδυναμία του κράτους πρόνοιας και της οικογένειας να αντιμετωπίσουν τις αυξημένες κοινωνικές ανάγκες, που δημιουργήθηκαν από την οικονομική κρίση, είχε ως συνέπεια την εμφάνιση πρωτοβουλιών αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας, τόσο από Οργανώσεις που είχαν κάποια νομική μορφή (π.χ. ΜΚΟ, σωματεία, αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες κ.λπ.) και προϋπήρχαν στο χώρο της κοινωνικής αλληλεγγύης, αλλά και την εμφάνιση νέων συλλογικών σχηματισμών (π.χ. δίκτυα ανταλλακτικής οικονομίας) και συσσωματώσεων πολιτών, χωρίς νομική μορφή, με σκοπό την στήριξη όσων επλήγησαν περισσότερο από την κρίση (Φερόνας, 2019). Οι δράσεις αυτές με το ποικίλο κοινωνικό έργο, διαμόρφωσαν μια «κουλτούρα αλληλεγγύης, που δεν εκδηλώθηκε μέσω του κράτους «εκ των άνω», αλλά άμεσα και αυθόρμητα «από τα κάτω», από πολίτες που ανταποκρίθηκαν στην έκκληση του συνανθρώπου τους για βοήθεια (Μουζέλης, 2011).

Οι Μ.Κ.Ο. στην Ελλάδα, με το ξέσπασμα της κρίσης, αντιμετώπισαν τη δραστική μείωση της δημόσιας χρηματοδότησής τους, με αποτέλεσμα κάποιες να σταματήσουν τη λειτουργία τους, ενώ άλλες να στραφούν σε προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης(Ε.Ε.) και σε ιδιωτικές χορηγίες και δωρεές για την επιβίωσή τους. Επιπλέον, αξιοποίησαν περισσότερο την εθελοντική συμμετοχή και προσανατολίστηκαν, κυρίως, στον τομέα της κοινωνικής φροντίδας, λόγω της αύξησης των αιτημάτων για βοήθεια, παραμερίζοντας άλλα θεματικά αντικείμενα (π.χ. περιβάλλον). Οι Μ.Κ.Ο., πριν την εκδήλωση της κρίσης, προσέφεραν κοινωνική προστασία, κυρίως, σε πρόσφυγες και μετανάστες, οι οποίοι δεν είχαν πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας, ενώ μετά, σημειώθηκε αλλαγή στις «ομάδες στόχους», που δεν ήταν μόνο οι ξένοι, αλλά και οι Έλληνες (Σημίτη, 2014).

Η πολύμορφη και πολυεπίπεδη κρίση, προκάλεσε και πολυεπίπεδες αντιδράσεις. Παρατηρήθηκε έκρηξη των διεκδικήσεων, εκ μέρους της κοινωνίας των πολιτών και εμφάνιση ή επέκταση, νέων άτυπων οργανώσεων, δικτύων και μορφών δράσης κοινωνικής αλληλεγγύης, που κυμαίνονταν από αυθόρμητες διαμαρτυρίες και κινήματα πολιτικής ανυπακοής, μέχρι τον σχηματισμό εναλλακτικών πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών χώρων. Επιπλέον, αναδύθηκαν πρωτοβουλίες και δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης, χωρίς νομική μορφή, άτυπες και αυτό-οργανωμένες, ανεξάρτητες οικονομικά από το κράτος, που λάμβαναν αποφάσεις μέσω δημοκρατικών διαδικασιών, βασισμένες στην αλληλεγγύη, την ισότητα, την αμοιβαιότητα, το σεβασμό της διαφορετικότητας και το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, με σκοπό να προσφέρουν ανακούφιση και βοήθεια σε όσους επλήγησαν (Καβουλάκος και Γκριτζάς, 2015. Φερόνας, 2019). Οι πρωτοβουλίες αυτές, «αντιμετώπισαν» τις ομάδες στόχους τους, ως συμμετόχους στη συλλογική παραγωγή και διανομή της κοινωνικής βοήθειας και «είδαν» την κοινωνική αλληλεγγύη, ως μέρος του ευρύτερου πολιτικού κινήματος, για νέες εναλλακτικές μορφές κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Η άνοδος της άτυπης αλληλεγγύης στην Ελλάδα, οφείλεται, κυρίως στην ανεπάρκεια του κοινωνικού κράτους, με αποτέλεσμα να υπάρχουν κενά στην κοινωνική προστασία και να μην αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά οι συνέπειες της κρίσης, αλλά και στην ελληνική οικογένεια, που έχανε τον παραδοσιακό της ρόλο (Sotiropoulos and Bourikos, 2014).

Από το 2010, δημιουργήθηκαν μικρές άτυπες ομάδες πολιτών, αρχικά στην Αθήνα και στις μεγάλες πόλεις και αργότερα και αλλού, με σκοπό να περιορίσουν, τις καταστροφικές συνέπειες της πτώσης των εισοδημάτων και να προσφέρουν αλληλεγγύη στα μέλη τους, αλλά και σε άλλους. Η διασπορά τέτοιων ομάδων με τη μορφή κοινωνικών δικτύων ή εθελοντικών συσσωματώσεων στη χώρα, ήταν μεγάλη, όπως μεγάλο ήταν και το φάσμα των τομέων που δραστηριοποιήθηκαν.

Σύμφωνα, με τα ευρήματα έρευνας της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς(ΓΓΝΓ), το 2011, οι άτυπες δράσεις ήταν ποσοτικά ιδιαίτερα εκτεταμένες, με την πλειοψηφία αυτών των δραστηριοτήτων να αναφέρεται στο πεδίο της κοινωνικής αλληλεγγύης και ανθρωπιστικής βοήθειας. Μεταγενέστερη έρευνα, κατέγραψε περισσότερες από 500 νέες εναλλακτικές πρωτοβουλίες, που εμφανίστηκαν σ' όλη τη χώρα, μέχρι το 2015, στον τομέα της κοινωνικής αλληλεγγύης (Αφουξενίδης, 2015), κυρίως στη βάση συνεργασίας τοπικής αυτοδιοίκησης, επιστημονικών και επαγγελματικών συλλόγων, ομάδων πολιτών και διαφόρων άλλων

συλλογικοτήτων/συσσωματώσεων. Οι άτυπες, αυτές δράσεις διακρίνονται στις ακόλουθες κατηγορίες (Μπουρίκος και Σωτηρόπουλος, 2014):

› *Διανομή τροφίμων, κατά περίπτωση, από επαγγελματικούς συλλόγους*

Διάφορες επαγγελματικές ομάδες δραστηριοποιούνται στην παροχή τροφίμων σε πολίτες που βρίσκονται σε ανάγκη, πχ, παραγωγοί και λιανοπωλητές λαϊκών αγορών προβαίνουν σε διανομές τροφίμων σε συμπολίτες τους, είτε σε κεντρικά σημεία των πόλεων, είτε κατά τη διάρκεια λειτουργίας των λαϊκών αγορών. Οι δράσεις αυτές, εκτός από την ένδειξη κοινωνικής αλληλεγγύης, αποτελούν και ενέργειες δημοσιοποίησης των προβλημάτων των εν λόγω επαγγελματικών συλλόγων, με αποτέλεσμα πολλές φορές να μην εξασφαλίζεται η προστασία των προσωπικών δεδομένων των ωφελούμενων (π.χ. παρουσία τηλεοπτικής κάμερας).

› *Συστηματική διανομή τροφίμων: Από τα παραδοσιακά συσσίτια στα κοινωνικά παντοπωλεία*

Δίπλα στον κυρίαρχο ρόλο της Εκκλησίας, με το εκτεταμένο δίκτυο ενοριακών κέντρων αγάπης και οργανωμένων συσσιτίων, αναπτύχθηκαν κοινωνικά παντοπωλεία, τα οποία απέκτησαν θεσμική κατοχύρωση, σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης, τα οποία προσφέρουν...

Επιπλέον, αρκετά ιδρύματα, σε συνεργασία με ερευνητικά ινστιτούτα, δημιούργησαν κοινωνικά προγράμματα για τη σίτιση και προώθηση της υγιεινής διατροφής σε μαθητές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα χρηματοδότησης τέτοιου προγράμματος είναι η εξασφάλιση μικρών υγιεινών γευμάτων σε μαθητές 100 Δημοτικών σχολείων και Γυμνασίων από το ίδρυμα «Σταύρος Νιάρχος».

▪ *Κοινωνικά ιατρεία και κοινωνικά φαρμακεία*

Η έλλειψη υγειονομικής και φαρμακευτικής κάλυψης, λόγω της αλματώδους αύξησης της ανεργίας και των περικοπών στην υγειονομική φροντίδα, δημιούργησε την ανάγκη για την ίδρυση κοινωνικών ιατρείων και φαρμακείων, τα οποία παρέχουν δωρεάν ιατρικές εξετάσεις, φάρμακα, υγειονομικό υλικό και παρα-φαρμακευτικά προϊόντα σε άνεργους, άστεγους και σε όσους βρίσκονται σε οικονομική αδυναμία. Τα κοινωνικά ιατρεία και φαρμακεία εντάχθηκαν στη δράση για το εθνικό δίκτυο άμεσης κοινωνικής παρέμβασης, χρηματοδοτείται από το ΕΣΠΑ και λειτουργεί με τη σύμπραξη Ο.Τ.Α. ή Ν.Π.Δ.Δ. με φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.

▪ *Κοινωνικά φροντιστήρια*

Τα κοινωνικά φροντιστήρια δημιουργήθηκαν από εθελοντές εκπαιδευτικούς με σκοπό να προσφέρουν εκπαιδευτική αρωγή σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης,

των οποίων οι οικογένειες αδυνατούν να ανταπεξέλθουν, λόγω των δύσκολων οικονομικών συνθηκών, στα συγκεκριμένα έξοδα.

▪ *Εναλλακτικά δίκτυα ανταλλακτικής οικονομίας – τράπεζες χρόνου*

Τα ανταλλακτικά οικονομικά δίκτυα στηρίζονται στη χρήση ενός εναλλακτικού νομίσματος, με το οποίο τα μέλη κάνουν τις συναλλαγές μεταξύ τους. Τα μέλη ανταλλάσσουν διαδικτυακά προϊόντα και υπηρεσίες μεταξύ τους και διοργανώνονται ανταλλακτικά παζάρια. Τα δίκτυα αυτά έχουν ανοικτή πρόσβαση και εκτός από τη διευκόλυνση ανταλλαγής αγαθών, χωρίς χρήματα, ευνοούν την ενίσχυση της αλληλοβοήθειας, αλλά και της διεκδίκησης για διάφορα κοινωνικά προβλήματα. Οι κυριότεροι σκοποί ίδρυσης αυτών των δικτύων είναι:

- › Ανταλλαγή αγαθών χωρίς κερδοσκοπία και εναντίον των στα κυρίαρχων καταναλωτικών πρότυπων,
- › Παροχή βοήθειας στην επιβίωση και αξιοπρέπεια ευάλωτων κοινωνικών ομάδων,
- › Δημιουργία ηθικής και ισότιμης κοινωνίας και οικονομίας,
- › Προώθηση της συλλογικής δράσης μέσω της αυτό-οργάνωσης και της άμεσης δημοκρατίας
- › Απόκτηση μεγαλύτερου βαθμού ανάρκειας (ατομικής και κοινωνικής).

▪ *Διαμεσολάβηση μεταξύ παραγωγών – καταναλωτών για την προμήθεια τροφίμων, με χαμηλότερο κόστος*

Άτυπες εθελοντικές ομάδες, δραστηριοποιήθηκαν για να προσφέρουν στους καταναλωτές προϊόντα με χαμηλότερο κόστος από αυτό της αγοράς. Σε συνεργασία με παραγωγούς, εξασφάλισαν δικαιότερες εμπορικές συναλλαγές, με αύξηση του οφέλους των παραγωγών-πωλητών (υψηλότερες τιμές διάθεσης, έναντι τιμής πώλησης σε μεσάζοντες), με ταυτόχρονη αύξηση του οφέλους των καταναλωτών (χαμηλότερες τιμές, λόγω παράκαμψης των ενδιάμεσων εμπόρων και λιανοπωλητών). Οι πρωτοβουλίες αυτές έγιναν στη συνέχεια πεδίο συστηματικής δραστηριότητας εθελοντικών οργανώσεων, κινήσεων πολιτών, Δήμων κ.λπ.).

▪ *Ομάδες αυτοβοήθειας, αυτό-διαχειριζόμενοι αγροί και λαχανόκηποι*

Οι αυτό-διαχειριζόμενοι αγροί και λαχανόκηποι αποτέλεσαν ένα νέο κοινωνικό πρόγραμμα στο εθνικό δίκτυο άμεσης αντιμετώπισης της φτώχειας και δημιουργήθηκαν από την ανάγκη, τόσο, της εξασφάλισης βασικών διατροφικών προϊόντων, όσο και της ανάδειξης της αξίας της αυτοδιαχείρισης της τοπικής παραγωγής. Οι δημοτικοί λαχανόκηποι, περιφραγμένα και αρδευόμενα αγροκτήματα,

διανέμονταν σε ισομερή τεμάχια σε ωφελούμενους, προκειμένου να τα καλλιεργήσουν, για την εξασφάλιση τροφίμων.

Με το ξέσπασμα της δεύτερης κρίσης, της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID-19) στην Ελλάδα και με την επιβολή των περιοριστικών μέτρων, για την προστασία των πολιτών, πολύ γρήγορα, ένα κύμα αλληλεγγύης και ενημέρωσης πλημμύρισε κάθε γωνιά της χώρας, από μεγάλες εταιρείες, μέχρι ατομικές πρωτοβουλίες και με ποικίλες δράσεις: αγορά εξοπλισμού Μονάδων Εντατικής Θεραπείας(ΜΕΘ), αναπνευστήρων και ιατρικού εξοπλισμού, αγορά τροφίμων από τα sourcer markets και φαρμάκων, ράψιμο μασκών, στήριξη εργαζομένων σχετικά με τα εργασιακά τους δικαιώματα, ψυχολογική στήριξη, κοινωνικές κουζίνες για δωρεάν φαγητό σε απόρους, συγκέντρωση χρημάτων για άτομα που λόγω των συνθηκών, έμειναν χωρίς καμία πηγή εισοδήματος. Μεμονωμένα άτομα, πολυπληθείς ομάδες που στήθηκαν διαδικτυακά, μέσα σε λίγες ώρες και οργανωμένες συλλογικότητες, που προϋπήρχαν από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, προσπάθησαν και συνεχίζουν να προσπαθούν, με κάθε τρόπο, να αμβλύνουν το αίσθημα μοναξιάς και αποκλεισμού και να στηρίξουν όποιον έχει ανάγκη και ιδιαίτερα, όσους ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες, έχουν ανάγκη επιβίωσης ή βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό. Πολλοί πολίτες, αν και τηρούσαν το «μένουμε σπίτι», δεν ξέχασαν, ότι πρέπει να μείνουν ενεργοί και να στηρίζουν άμεσα και έμμεσα όσες κοινωνικές ομάδες βρίσκονται σε ανάγκη, δείχνοντας, ότι κανείς δεν είναι μόνος του απέναντι στην πανδημία και στις οικονομικές - κοινωνικές συνέπειές της.

3.3. Η προστιθέμενη αξία των άτυπων δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης - Προβληματισμοί για την αποτελεσματικότητά τους, στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών

Τα άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης και φροντίδας, αποτελούν τον λεγόμενο τέταρτο πυλώνα παροχής προσωπικών κοινωνικών υπηρεσιών. Η σημασία των δικτύων αυτών είναι ποσοτική (μεγάλα ποσοστά συμμετοχής πολιτών στην άτυπη κοινωνική αλληλεγγύη), αλλά και ποιοτική. Η προστιθέμενη αξία τους (Μπουρίκος και Σωτηρόπουλος, 2014), είναι:

- › Εγγύτητα με την τοπική κοινότητα: καλύτερη πρόσβαση,
- › Ευελιξία και ανταποκρισιμότητα στις κοινωνικές ανάγκες της γειτονιάς και περιορισμένων χωρικών ενοτήτων,
- › Παροχή εναλλακτικών υπηρεσιών,
- › Καινοτομική δράση και ικανότητα,
- › Συνηγορία υπέρ περιθωριοποιημένων ομάδων (ομάδες αγνοημένες από την πρόνοια),
- › Ενισχυμένη αίσθηση συμμετοχής,
- › Έλλειψη γραφειοκρατίας
- › Εξουδετέρωση του στίγματος του ωφελούμενου, αφού δεν είναι απλώς παθητικοί δέκτες, αλλά συμμετέχουν ενεργά στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, και
- › Μεγαλύτερες αντιστάσεις, τόσο στην εισβολή του κράτους (θεσμοποίηση), όσο και στην εισβολή της αγοράς (εμπορευματοποίηση).

Τα άτυπα δίκτυα λειτουργούν, πολλές φορές, ως παράλληλη πηγή κοινωνικής φροντίδας με τα επίσημα και αντιμετωπίζονται ως βασικοί συντελεστές επιτυχίας των επίσημων υπηρεσιών (υποστήριξη, συνεργασία). Επιπλέον, αναγνωρίζονται επίσημα από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, στο πλαίσιο χρηματοδότησης δράσεων (Μπουρίκος και Σωτηρόπουλος, 2014). Ορισμένοι, μάλιστα μελετητές, υποστηρίζουν, ότι η άτυπη αλληλεγγύη, όπως εκφράστηκε, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, θα μπορούσε να συμβάλει σε μια αλλαγή της κοινωνίας από κάτω, προς τα πάνω και σταδιακά, μετριάσει τον κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό. (Katzara, 2014).

Μεταγενέστερες έρευνες, όμως, θέτουν υπό αμφισβήτηση ορισμένα από τα πλεονεκτήματα των άτυπων οργανώσεων κοινωνικής αλληλεγγύης στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Παρατηρείται, διαφοροποιημένη προσφορά κοινωνικής κάλυψης, λόγω του διαφορετικού κοινωνικού κεφαλαίου (κοινωνικές νόρμες, κοινωνικά δίκτυα) που υπάρχει σε κάθε περιοχή. Ακόμη, δεδομένου της ανάπτυξης κοινωνικών πρωτοβουλιών από ομάδες και κόμματα(π.χ. Χρυσή Αυγή), που εξαιρούν τους διαφορετικούς, από οποιαδήποτε κοινωνική βοήθεια, που προσφέρεται, θέτονται περιορισμοί, σχετικά με τη θρησκεία, τη γλώσσα, τις πεποιθήσεις, την προέλευση κ.λπ. Επιπλέον, από πρακτικές πολλών άτυπων πρωτοβουλιών (τηλεοπτική κάλυψη χωρίς έγκριση, παραβίαση ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων κ.λπ.) παραβιάζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων και η προσωπικότητα των ομάδων – στόχων, ενώ τέλος, σε πολλές περιπτώσεις, παρατηρείται, από άτυπους φορείς αλληλεγγύης, ακύρωση

της δυνατότητας συμμετοχής των ομάδων – στόχων στο σχεδιασμό, την παροχή και την αξιολόγηση των προσφερόμενων υπηρεσιών (Μπουρίκος, 2013).

Κεφάλαιο 4ο

4. Μορφές Κοινωνικής Αλληλεγγύης σε τοπικό επίπεδο

4.1. Η έννοια του «τοπικού» στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας

Στην παρούσα εργασία, ως «τοπικό επίπεδο», ορίζεται η πόλη(Δήμος) του Βόλου. Ο Δήμος του Βόλου, ως διοικητική μονάδα, έχει συγκεκριμένα και σταθερά όρια που προσδιορίζουν την ακριβή του έκταση, όπου διαβιεί ένας συγκεκριμένος πληθυσμός και συγκροτείται από τους δημότες του, δηλαδή τα άτομα που είναι εγγεγραμμένα στα μητρώα του. Βέβαια ο Δήμος, δεν είναι ένα στεγανό σύστημα, αλλά υπάρχουν μετοικήσεις πληθυσμών, από δήμο σε δήμο· σ' ένα Δήμο κατοικούν και δημότες άλλων δήμων, ενώ κάποιοι δημότες του, έχουν μετακινηθεί και κατοικούν σε άλλες περιοχές.

4.2. Γενικά & Δημογραφικά χαρακτηριστικά της πόλης του Βόλου

Η πόλη (Δήμος) του Βόλου, αποτελεί την πρωτεύουσα του Νομού Μαγνησίας και στη σημερινή του μορφή προήλθε από τη συνένωση των προϋπαρχόντων Δήμων Βόλου, Ιωλκού, Νέας Αγχιάλου, Αγριάς, Πορταριάς, Νέας Ιωνίας, Αρτέμιδας, Αισωνίας και της Κοινότητας Μακρινίτσας, σε εφαρμογή του Προγράμματος Καλλικράτης (Ν.3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης», ΦΕΚ 87/Α'/07-7-2010) και σύμφωνα με την αρ. 45892 Απόφαση του ΥΠ.ΕΣ. (ΦΕΚ 1292/Β'/11-08- 2010), οι οποίοι σήμερα αποτελούν τις Δημοτικές Ενότητες του Δήμου.

Ο μόνιμος πληθυσμός του Δήμου, σύμφωνα με την απογραφή του 2011, ανέρχεται σε 144.449 κατοίκους και ο πραγματικός σε 142.849 κατοίκους. Ο Δήμος Βόλου, απαρτίζεται από εννέα δημοτικές ενότητες, από τις οποίες αστικό χαρακτήρα έχουν οι τέσσερις (Βόλου, Ν. Ιωνίας, Αγριάς και Ν. Αγχιάλου), ενώ οι υπόλοιπες είναι πιο αγροτικές. Η αστική περιοχή (δημοτικές ενότητες Βόλου και Ν. Ιωνίας), συγκεντρώνει το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού του δήμου.

4.3. Μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης στην πόλη(Δήμο) του Βόλου

Για την ανακούφιση των ευπαθών ομάδων, αλλά και για την αντιμετώπιση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού, τόσο λόγω της οικονομικής κρίσης που έπληξε τους κατοίκους της πόλης του Βόλου, με το κλείσιμο μικρομεσαίων επιχειρήσεων και με τα μέτρα λιτότητας, όσο και λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID-19) με τα μέτρα που ελήφθησαν για την προστασία των πολιτών (αναστολή λειτουργίας επιχειρήσεων για μεγάλα χρονικά διαστήματα, κ.λπ.) αναπτύχθηκαν διάφορες μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης.

Σε επίπεδο Ο.Τ.Α., κάτω από την πίεση των κοινωνικών συνθηκών, αναπτύχθηκαν με πόρους από το ΕΣΠΑ 2007-2013, νέες δομές αλληλεγγύης, -που αποτελούν νέους θεσμούς για τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης- και προγράμματα που παρέχουν διαύλους, προς τις αγορές εργασίας, για την οργάνωση και επέκταση Κοινωνικών Δομών Άμεσης Αντιμετώπισης της Φτώχειας. Οι νέοι αυτοί θεσμοί, λειτουργούν, ως δίκτυ ασφαλείας, σε τοπικό επίπεδο, για την αντιμετώπιση της οικονομικής αδυναμίας των νοικοκυριών, να καλύψουν βασικές τους ανάγκες και σηματοδοτούν, μαζική εφαρμογή παρεμβάσεων, τοπικής εμβέλειας, κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, με την υλοποίηση δραστηριοτήτων κοινωφελούς-κοινωνικού χαρακτήρα.

Στο Δήμο Βόλου, δίπλα στις παραδοσιακές κοινωνικές δομές που λειτουργούσαν και πριν την οικονομική κρίση (ΚΑΠΗ, παιδικοί σταθμοί, βοήθεια στο σπίτι κ.λπ.) αναπτύχθηκαν και νέες δομές κοινωνικής αλληλεγγύης, μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, προκειμένου να ανακουφίσουν τους κατοίκους της πόλης από τα μνημόνια, τα σκληρά δημοσιονομικά μέτρα που επιβλήθηκαν και τις κοινωνικές ανάγκες που προέκυψαν, όπως: το κοινωνικό παντοπωλείο, το κοινωνικό φαρμακείο, το ΚΕΠ υγείας, ο Ξενώνας φιλοξενίας γυναικών θυμάτων βίας, η Στέγη υποστηριζόμενης διαβίωσης για άτομα με νοητική υστέρηση, το Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας για τους Απόρους (Τ.Ε.Β.Α.) και το κέντρο κοινότητας, που αποτελεί τοπικό σημείο αναφοράς για την υποδοχή, εξυπηρέτηση και διασύνδεση των πολιτών, με όλες τις υπηρεσίες και τα κοινωνικά προγράμματα, που υλοποιούνται στην περιοχή παρέμβασης.

Παράλληλα, εκτός από τις δομές κοινωνικής αλληλεγγύης του Δήμου, αλληλεγγύη στην πόλη του Βόλου, προσφέρει η τοπική Εκκλησία (Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος) με τις προνοιακές δομές της (Γενικό Φιλόπτωχο Ταμείο – Χριστιανική

Αλληλεγγύη, «Δος ημίν σήμερον», Ποιμαντική μέριμνα φυλακισμένων, Λειτουργοί υγείας της αγάπης – «Γιατροί της Αγάπης», Συμβουλευτικό σταθμό υποστήριξης πολιτών κ.α.), Μ.Κ.Ο., με ποικίλες δράσεις (Άρσις -Δομή φιλοξενίας ασυνόδευτων ανηλίκων-, Κουζίνα Αλληλεγγύης, Κιβωτός του κόσμου κ.α.), Σωματεία, Σύλλογοι (π.χ. Φλόγα), ΝΠΔΔ (π.χ. Στέγη φιλοξενίας, ανηλίκων), ΝΠΙΔ μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα (π.χ. Ίδρυμα ειδικών παιδων-ατόμων Μαγνησίας «Άσπρες Πεταλούδες» και άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, σε επίπεδο κοινότητας, γειτονιάς, συναδέλφων, φίλων. Τα άτυπα αυτά δίκτυα, που τα περισσότερα ξεκίνησαν τη δράση τους με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης και συνεχίζουν τη δράση τους μέχρι και σήμερα, και άλλα που έκαναν την εμφάνισή τους, με την έναρξη της πανδημίας COVID-19, θα αποτελέσουν πεδίο έρευνας, ως προς τα κύρια χαρακτηριστικά τους και τον ρόλο τους, τόσο, στο πεδίο της κοινωνικής αλληλεγγύης και ανθρωπιστικής βοήθειας, όσο και στην ανθεκτικότητα και τη συνοχή, της τοπικής κοινωνίας, στο *ερευνητικό –δεύτερο* μέρος της εργασίας..

5. Μεθοδολογία

5.1. Σκοπός της μελέτης

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι:

α) η ανάδειξη των άτυπων δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης που δραστηριοποιούνται στην πόλη του Βόλου και η χαρτογράφηση των βασικών χαρακτηριστικών τους, και

β) η σκιαγράφηση του ρόλου τους, στο πεδίο της κοινωνικής αλληλεγγύης και ανθρωπιστικής βοήθειας, καθώς και στην ανθεκτικότητα και συνοχή της τοπικής κοινωνίας.

5.2. Διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων

Με βάση τον σκοπό της έρευνας, προκύπτουν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Δραστηριοποιούνται, άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, στην πόλη του Βόλου;
2. Πότε δημιουργήθηκαν και ποιοι οι λόγοι ίδρυσής τους; Επιθυμούν να αποκτήσουν θεσμική μορφή;
3. Ποιες οι παρεχόμενες υπηρεσίες τους;
4. Σε ποιους απευθύνονται;
5. Ποιο το προφίλ των συμμετεχόντων;
6. Ποιες οι πηγές χρηματοδότησής τους;
7. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν;
8. Υπάρχει συνεργασία με τους κρατικούς φορείς και τα άλλα δίκτυα;
9. Πώς ενημερώνονται, όσοι έχουν ανάγκη για τις δράσεις τους;
10. Σε περιόδους κρίσεων, τι παρατηρείται;
11. Πως αντιλαμβάνονται τα μέλη του δικτύου το ρόλο τους και ποια τα συναισθήματά τους;
12. Ποιες οι αντιδράσεις και τα συναισθήματα των ωφελούμενων;

5.3. Μεθοδολογία της έρευνας

Για την επίτευξη του σκοπού της έρευνας και την εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων, χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική έρευνα, η οποία αποτελεί την κατ'εξοχήν προσέγγιση των Κοινωνικών Επιστημών, όπως η Κοινωνιολογία, η Ψυχολογία και η Ανθρωπολογία. Με την ποιοτική έρευνα, διερευνώνται και ερμηνεύονται, σε μεγαλύτερο βάθος, διάφορες διαστάσεις των ανθρώπινων συμπεριφορών και πεποιθήσεων, των στάσεων, των αξιών, των απόψεων και των γνώσεων. Η ποιοτική έρευνα, εξηγεί και ερμηνεύει, τα διάφορα φαινόμενα και θεωρείται, κατά κύριο λόγο περιγραφική περιγράφονται ατομικές εμπειρίες, οι οποίες είναι δύσκολο να γενικευτούν. Ανάμεσα στους ερευνητές και στους συμμετέχοντες, υπάρχει αλληλεπίδραση, διαμορφώνεται οικεία σχέση και με διάλογο, διαμορφώνεται η επακόλουθη συζήτηση (Bryman, 2017).

5.4. Μέθοδοι δειγματοληψίας

Αρχικά, η μέθοδος δειγματοληψίας που επιλέχτηκε, ήταν η «σκοπίμη δειγματοληψία»(purposive sampling). Με τη μέθοδο αυτή, ο ερευνητής, αφού επικεντρωθεί, αρχικά, στην ερευνητική του υπόθεση, έπειτα, καθορίζει ορισμένα χαρακτηριστικά, που πρέπει να έχουν οι συμμετέχοντες, ώστε με τις απαντήσεις τους, να καλύψουν στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, τα ερευνητικά ερωτήματα (Bryman, 2017). Στην πρώτη φάση της έρευνας, με τη σκοπίμη δειγματοληψία, εντόπισα τα άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, που έχουν παρουσία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Στη συνέχεια, εφαρμόστηκε η μέθοδος «δειγματοληψία της χιονοστιβάδας»(snowball sample), με την οποία ο ερωτώμενος, καλείται να βρει και να υποδείξει και άλλους συμμετέχοντες στην έρευνα, που έχουν χαρακτηριστικά ή βιώματα συναφή, προς την εκάστοτε έρευνα. Η μέθοδος αυτή, στηρίζεται στη δικτύωση και είναι απαραίτητη, σε πληθυσμούς, που δεν είναι εύκολο να εντοπιστούν (Bryman, 2017). Μέσω της δικτύωσης, μπόρεσα να έρθω σε επαφή, με άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, που δραστηριοποιούνται στην πόλη του Βόλου και ο εντοπισμός τους ήταν δύσκολος.

5.5. Ερευνητικά εργαλεία

Το ερευνητικό εργαλείο, που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων, είναι η συνέντευξη. Η συνέντευξη, δίνει τη δυνατότητα στον ερωτώμενο να

διατυπώνει ελεύθερα τις απόψεις του, να εκφράζει συναισθήματα και να συμμετέχει με ενεργητικό τρόπο, στην ερευνητική διαδικασία. Μέσα από τη συνέντευξη, παρέχεται η ευκαιρία στον ερευνητή, να αξιοποιήσει σύνθετες πληροφορίες, που αφορούν αιτίες προβλημάτων, να μελετήσει στάσεις και συμπεριφορές και να διαμορφώσει προσωπική άποψη, για τα υπό μελέτη υποκείμενα. Στην παρούσα εργασία, χρησιμοποιήθηκε η ερευνητική συνέντευξη, η οποία αποσκοπεί στην κατανόηση και μελέτη ορισμένων θεμάτων και κοινωνικών φαινομένων, μέσα από τη χρήση πρωτογενούς υλικού, που παράγεται στην επικοινωνιακή πρακτική της συνέντευξης. Τα δεδομένα, που είχα να διαχειριστώ, ως ερευνήτρια, ήταν σύνθετα και περιελάμβαναν γνώμες, ιδέες, κίνητρα και συναισθήματα. Η δομή της συνέντευξης ήταν ημι-δομημένη. Διαμορφώθηκε μια σειρά από βασικές ερωτήσεις, αλλά η σειρά τους δεν ήταν προδιαγεγραμμένη, έτσι, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, να προστεθούν και άλλες ερωτήσεις ή να τροποποιηθούν οι υπάρχουσες (Bryman, 2017).

Οι συνεντεύξεις, πραγματοποιήθηκαν τηλεφωνικά ή μέσω Skype, λόγω των περιοριστικών μέτρων μετακίνησης, που επιβλήθηκαν από την πολιτεία, στο πλαίσιο της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού (COVID 19), σε πρόσωπα-κλειδιά (*key informants*). Πρόκειται για άτομα, που είναι οι συντονιστές- υπεύθυνοι των εν λόγω άτυπων δικτύων και θεωρούνται, οι πιο κατάλληλοι πληροφοριοδότες, σχετικά, με τα υπό διερεύνηση ζητήματα.

5.6. Δυσκολίες για την πραγματοποίηση της έρευνας

Η παρούσα έρευνα, εκπονήθηκε το διάστημα Δεκεμβρίου 2020 – Μαρτίου 2021, όταν ήταν σε ισχύ τα περιοριστικά μέτρα, για την εξάπλωση του κορωνοϊού (COVID-19), με έλεγχο των μετακινήσεων, με αποτέλεσμα, να μην μπορέσω, να πραγματοποιήσω επιτόπιες επισκέψεις, αλλά οι συνεντεύξεις, να πραγματοποιηθούν από απόσταση. Ένα άλλο πρόβλημα, που αντιμετώπισα, ήταν η περιορισμένη βιβλιογραφία, που υπάρχει για την «κοινωνική αλληλεγγύη», καθώς και για τα «άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης».

Κεφάλαιο 6ο

6. Φτώχεια και ευπαθείς ομάδες στην πόλη του Βόλου

6.1. Στοιχεία για τη φτώχεια

Σύμφωνα, με τα στοιχεία των κοινωνικών δομών, του Δήμου Βόλου, που αφορούν την τελευταία τριετία, μέχρι τον Μάιο του 2020, 7.000 άτομα ζούσαν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας ή απειλούνταν από αυτή. Πρόκειται, κυρίως, για άτομα – θύματα της οικονομικής κρίσης, που προηγήθηκε, οι οποίοι δεν κατάφεραν να ορθοποδήσουν και έφτασαν στο κατώφλι των κοινωνικών δομών του Δήμου, για να ζητήσουν βοήθεια, ώστε να επιβιώσουν. Εκτιμάται, ότι το πρόβλημα οξύνθηκε με το ξέσπασμα της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID-19), την καραντίνα που ίσχυσε την περασμένη άνοιξη και αυτή που βιώνουμε ακόμη και σήμερα, με την αύξηση της ανεργίας, αφού ο τουριστικός και ο επισιτιστικός κλάδος μετρά μεγάλες απώλειες και πολλές επιχειρήσεις είναι κλειστές. Σε αυτά τα στοιχεία, δεν έχουν προστεθεί στοιχεία από άλλους τοπικούς φορείς, όπως την Εκκλησία, και τα δίκτυα (τυπικά και άτυπα) αλληλεγγύης, που δραστηριοποιούνται στην πόλη.

Στο Δήμο Βόλου, η μεγαλύτερη συγκέντρωση φτώχειας, εστιάζεται σε τρεις περιοχές: i) στην περιοχή Ξηρόκαμπου, ii) στην περιοχή Προσφυγικά Ν. Ιωνίας και ii) σε τμήμα της περιοχής Νεάπολης. Οι περιοχές αυτές, παρουσιάζουν υψηλό ποσοστό εισοδηματικής εξάρτησης, από διάφορα επιδόματα, υψηλή και μακροχρόνια ανεργία και φτωχοποίηση. Η περιοχή του Ξηρόκαμπου, παρουσιάζει υψηλή φτώχεια, παραβατικότητα (ιδιαίτερα νεανική) και μακροχρόνια ανεργία, ενώ το επίπεδο εκπαίδευσης, έχει τις χειρότερες επιδόσεις στην περιοχή. Στα Προσφυγικά της Νέας Ιωνίας, εντοπίζεται η μεγαλύτερη κοινότητα Ρομά, της περιοχής του Βόλου. Η περιοχή, εμφανίζεται ως θύλακας φτώχειας και υπολογίζεται, ότι το 4,22 % του πληθυσμού, εξαρτάται άμεσα, για την επιβίωσή του από τα προνοιακά επιδόματα, ενώ ο μέσος όρος, για τις γειτονικές περιοχές, κυμαίνεται στο 1,22%. Στην περιοχή της Νεάπολης, η μακροχρόνια διαρθρωτική ανεργία, έχει διπλάσιο σχεδόν ποσοστό από τις γειτονικές περιοχές.

6.2. Στοιχεία για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες

Σε αστικές περιοχές, κυρίως σε μεγάλους Δήμους, όπως ο Δήμος Βόλου, όπου υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού, παρατηρείται και μεγάλη συγκέντρωση ευπαθών ομάδων και ανθρώπων που βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό. Ευπαθείς, νοούνται οι κοινωνικές ομάδες οι οποίες εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων ή απρόβλεπτων γεγονότων δυσχεραίνεται η συμμετοχή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Οι ευπαθείς ομάδες, διακρίνονται σε: i) ευάλωτες ομάδες, στις οποίες ανήκουν άτομα με αναπηρίες, προβλήματα ψυχικής υγείας και νοητικής υστέρησης, εξαρτημένα ή απ' εξαρτημένα από ουσίες άτομα κ.α. και ii) σε ειδικές ομάδες, στις οποίες ανήκουν ομάδες πληθυσμού, που από κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά αίτια, βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, όπως άνεργοι, μακροχρόνια άνεργοι, αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, πρόσφυγες, μετανάστες κ.λπ.

Σύμφωνα, με έρευνα του Επιχειρησιακού Σχεδιασμού Δήμου Βόλου, για τη Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη (BAA), η κατανομή των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, στην πόλη του Βόλου, το 2015, ήταν:

A/A	Ευάλωτες Ομάδες	Ποσοστό
1.	Άτομα με αναπηρίες	19,3%
2.	Εξαρτημένα ή απ' εξαρτημένα άτομα από ουσίες	3,22%
3.	Οροθετικοί	0,54%
4.	Φυλακισμένοι / αποφυλακισμένοι	2,41%
5.	Ανήλικοι παραβάτες	0,27%

Η κατανομή, των ειδικών ομάδων, στην πόλη του Βόλου, σύμφωνα με την ίδια έρευνα, ήταν:

A/A	Ειδικές Ομάδες	Ποσοστό
1	Μακροχρόνια άνεργοι, εγγεγραμμένοι στον ΟΑΕΔ	23,32%
2	Άνεργοι χωρίς κάρτα του ΟΑΕΔ	8,85%
3	Μακροχρόνια άνεργοι/ οικονομικά ανενεργοί / κοινωνικά	5,63%

αποκλεισμένοι		
4	Άνεργοι άνω των 54 μέχρι 65 ετών (εγγεγραμμένοι στον ΟΑΕΔ)	4,29%
5	Άνεργοι άνω των 54 μέχρι 65 ετών, χωρίς κάρτα ανεργίας του ΟΑΕΔ	2,14%
6	Μακροχρόνια άνεργοι άνω των 54 μέχρι 65 ετών	3,49%
7	Μέλη πολύτεκνων οικογενειών με χαμηλό ατομικό/οικογενειακό εισόδημα	3,22%
8	Αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών	5,91%
9	Μετανάστες	5,09%
10	Πρόσφυγες	0,54%

Κεφάλαιο 7ο

Αποτελέσματα της έρευνας – Συμπεράσματα

7.1. Εισαγωγή

Τα άτυπα δίκτυα/συσσωματώσεις κοινωνικής αλληλεγγύης, που εντοπίστηκαν, να δραστηριοποιούνται στη πόλη του Βόλου και έλαβαν μέρος στην έρευνα και στη διαδικασία των συνεντεύξεων είναι οκτώ(8). Υπάρχουν πολύ περισσότερα, σε επίπεδο συναδέλφων, γειτονιάς και συνοικιών, αλλά λόγω των μέτρων, για τον περιορισμό της πανδημίας, δεν κατέστη δυνατόν, να έρθω σε επικοινωνία με κάποιο μέλος τους. Επιπλέον, δύο άτυπα δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, με μεγάλη παρουσία στην πόλη του Βόλου και προσφορά στους κατοίκους της, στις δύσκολες εποχές της οικονομικής κρίσης, το «Δίκτυο Ανταλλαγών και Αλληλεγγύης Μαγνησίας», το οποίο αντικατέστησε το ευρώ, με την Τοπική Εναλλακτική Μονάδα (TEM) και το «Δίκτυο Άνωση-Εθελοντές Βόλου», το οποίο παρείχε στους κατοίκους του Βόλου, προϊόντα σε χαμηλές τιμές και πραγματοποιούσε ποικίλες εθελοντικές δράσεις, τα τελευταία χρόνια, έχουν αναστείλει τις λειτουργίες τους.

7.2. Ανάδειξη / Παρουσίαση άτυπων δικτύων/συσσωματώσεων

1. «Κοινωνικό Ιατρείο» πόλης Βόλου
2. «Το Στέκι Αλληλεγγύης για όλους»
3. «Χώρος Κινημάτων - Στέκι Μεταναστών Βόλου»
4. «Τοπική Ομάδα Ενημέρωσης & Αλληλοβοήθειας Βόλου»
5. «Κέντρο ανθρωπιστικής βοήθειας ‘‘Ο Εσταυρωμένος’’»
6. «Δείπνο αλληλεγγύης»
7. «Ιστοσελίδα UTH Acternatives»
8. «Λαϊκή Συνέλευση γειτονιάς Αγ. Νεκταρίου Βόλου»

7.3. Περίοδος ίδρυσης

Τα περισσότερα δίκτυα, άρχισαν να δραστηριοποιούνται στις αρχές της δεκαετίας του 2010, λόγω της οικονομικής κρίσης, που έπληξε τη χώρα και των σκληρών δημοσιονομικών μέτρων, που επιβλήθηκαν στους πολίτες, για να καλύψουν

τις τεράστιες κοινωνικές ανάγκες, που δημιουργήθηκαν. Δύο δίκτυα, δημιουργήθηκαν το Μάρτιο του 2020, όταν η χώρα βίωνε και συνεχίζει να βιώνει την υγειονομική κρίση του κορωνοϊού (COVID 19) και των περιοριστικών μέτρων που επιβλήθηκαν για αποφυγή της διασποράς του, ενώ δύο δημιουργήθηκαν πριν από την οικονομική κρίση, για να προσφέρουν βοήθεια, σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες.

7.4. Λόγοι ίδρυσης

Οι λόγοι ίδρυσης, των άτυπων δικτύων/συσσωματώσεων, είναι κυρίως η φτώχεια και η ανέχεια, που μαστιάζει ένα μεγάλο μέρος των πολιτών του Βόλου και η αδυναμία των κρατικών φορέων και τυπικών οργανώσεων, να ανταποκριθούν στις συνεχώς αυξανόμενες κοινωνικές ανάγκες, που προκύπτουν. *«...για να βοηθήσουμε τον κοσμάκη από την πείνα και τη φτώχεια», «...δεν μπορούμε να βλέπουμε μανάδες να μην έχουν γάλα για τα παιδιά τους», «...για να βοηθήσουμε παιδιά, που οι γονείς τους αδυνατούν να πληρώσουν φροντιστήριο, να προχωρήσουν στο σχολείο», «... για να βγούμε όλοι μαζί από την πανδημία και να μην λείπει κανείς».* Ένας άλλος λόγος, είναι η αντίδραση στο πολιτικό σύστημα και η ανάγκη, για να πάρουν τη ζωή στα χέρια τους *«..για να πάρουν οι πολίτες τη ζωή στα χέρια τους», «... για να υπερασπιστούμε τις ζωές μας», «..για να στήσουμε ένα φράγμα αντίστασης και ανατροπής ενάντια στη βάρβαρη καταστολή του χρεοκοπημένου καπιταλιστικού συστήματος», «...για να δημιουργήσουμε ένα τόπο επανα-συλλογικοποίησης της ζωής μας, ένα τόπο συνάντησης με τον Άλλο», «...για να επανακτήσουμε τη ζωή που μας στερούν».* Λόγος ίδρυσης άτυπου δικτύου, την περίοδο της καραντίνας, λόγω του κορωνοϊού, είναι και η ανάγκη για επικοινωνία και συντροφιά. *«...θέλαμε να δημιουργήσουμε ένα χώρο έκφρασης για τους νέους, για να γίνουν οι ημέρες της καραντίνας λίγο πιο υποφερτές για εμάς και τους συμφοιτητές μας, για να ξεφύγουμε από τη μοναξιά και την πλήξη, για να μπορεί ο καθένας να εκφράσει τους προβληματισμούς του, για να μην νιώθει κανένας φοιτητής μόνος και απομονωμένος».* Τέλος, λόγος ίδρυσης είναι η βοήθεια προς τους πρόσφυγες και τους μετανάστες *«...ξεκινήσαμε τη δράση μας για να βοηθήσουμε αρχικά τους οικονομικούς μετανάστες που ζούσαν στην πόλη μας, κυρίως Αλβανικής καταγωγής, με την ελληνική γλώσσα και την παροχή νομικών συμβουλών, γιατί οι κρατικές δομές δεν ήταν ακόμη αναγνωρίσιμες».*

7.5. Θεσμική μορφή

Τα άτυπα δίκτυα/συσσωματώσεις, του δείγματος, δεν επιθυμούν να αποκτήσουν θεσμική μορφή. Θεωρούν, ότι εάν αποκτήσουν, θα ενταχθούν σε καθεστώς ελέγχου, ενώ τώρα ενεργούν «ανενόχλητοι» και «ελεύθεροι». «...δεν θέλουμε να αποκτήσουμε νομική μορφή, γιατί θα ενταχθούμε σε ένα πλαίσιο ελέγχου», «...δεν θέλουμε καμία εμπλοκή με το κράτος», «...δεν θα γίνουμε μέρος του συστήματος», «... δεν μας ενδιαφέρει να αποκτήσουμε θεσμική μορφή, θέλουμε μόνο να προσφέρουμε αλληλεγγύη».

7.6. Παρεχόμενες υπηρεσίες/δράσεις

Οι συνηθέστερες παρεχόμενες υπηρεσίες/δράσεις, είναι: i) η παροχή βασικών ειδών επιβίωσης: τρόφιμα, φαγητό, ρούχα, είδη προσωπικής υγιεινής. «...συγκεντρώνουμε ρούχα, παιχνίδια, λευκά είδη (κουβέρτες, σεντόνια, πετσέτες) και είδη υγιεινής και τα προσφέρουμε σε όποιον έχει ανάγκη», «...συγκεντρώνουμε είδη πρώτης ανάγκης για εργαζόμενους με χαμηλό μισθό και ανέργους» και ορθοπεδικών ειδών σε άτομα με αναπηρία ή ηλικιωμένα άτομα «...συγκεντρώνουμε πλαστικά καπάκια και τηγανόλαδο και αγοράζουμε αναπηρικά αμαξίδια και άλλα ορθοπεδικά είδη», ii) η παροχή ιατρικής/υγειονομικής φροντίδας (κοινωνικά ιατρεία) «...παρέχουμε ιατρική φροντίδα από γιατρούς διαφόρων ειδικοτήτων, όπως παθολόγο, καρδιολόγο, παιδίατρο, χειρουργό, ψυχίατρο», «... στο χώρο μας λειτουργεί ιατρείο αλληλεγγύης που προσφέρει ιατρικές υπηρεσίες πρωτοβάθμιας φροντίδας», iii) η προσφορά χρόνου «...παρέχουμε μαθήματα γλώσσας, μαθηματικών και αγγλικών, σε άπορους μαθητές», «...στο χώρο μας γίνονται μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας αγγλικών σε παιδιά, ισπανικών σε ενήλικες, μαθήματα ζωγραφικής και λειτουργεί θεατρικό εργαστήρι», iv) η ενημέρωση και η βοήθεια των μεταναστών, σχετικά με τις συναλλαγές τους με το κράτος «...προσφέρουμε σε πρόσφυγες και μετανάστες είδη πρώτης ανάγκης και ρουχισμό, αλλά τους βοηθάμε και στις συναλλαγές τους με την πολιτεία, σχετικά με νομικές συμβουλές και με τη γλώσσα», και τέλος v) η άσκηση πίεσης στο πολιτικό σύστημα «...συμμετέχουμε στην επιτροπή για την αποτροπή των κατασχέσεων και πλειστηριασμών σε βάρους των οικονομικά αδύνατων συμπολιτών μας», «... συνδέουμε ρεύμα και νερό, με κινητοποιήσεις στους αντίστοιχους φορείς».

7.7. Κοινωνικές ομάδες που απευθύνονται

Απευθύνονται, κυρίως, σε όλους όσους διαμένουν στην πόλη του Βόλου και βρίσκονται σε ανάγκη. *«...λειτουργούμε χωρίς αποδεικτικά πείνας». «... απευθυνόμαστε σε όλους τους συμπολίτες μας που έχουν ανάγκη», «...βοηθάμε τόσο τους Έλληνες, όσο και τους ξένους», «...όποιος απευθύνεται σε εμάς, βρίσκει βοήθεια, δεν ζητάμε δικαιολογητικά, που να πιστοποιούν την ανάγκη στην οποία βρίσκεται».* Ένα δίκτυο ξεκίνησε τη δράση του, με σκοπό την ενίσχυση των φυλακισμένων, αλλά με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, επέκτεινε το ανθρωπιστικό του και σε άλλες κοινωνικές ομάδες, που χρειάζονται βοήθεια και μάλιστα πραγματοποιεί ανθρωπιστικές αποστολές και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας. *«... ξεκινήσαμε για να προσφέρουμε φροντίδα στους φυλακισμένους, αλλά τώρα βοηθάμε όποιον έχει ανάγκη».* Άλλο δίκτυο απευθύνεται κυρίως σε φοιτητές, οι οποίοι λόγω της απαγόρευσης μετακίνησης, εγκλωβίστηκαν στο Βόλο και αισθάνονται μοναξιά και απομόνωση *«...θέλαμε να επικοινωνήσουμε και να δώσουμε συντροφιά στους συμφοιτητές μας»*, ενώ τέλος, κάποιο δίκτυο, απευθύνεται κυρίως στους μετανάστες και πρόσφυγες που ζουν στην περιοχή *«...απευθυνόμαστε, κυρίως, σε πρόσφυγες και μετανάστες που ζουν στην πόλη μας, αλλά και σε όποιον βρίσκεται σε ανάγκη ή σε αγώνα».*

7.8. Προφίλ συμμετεχόντων/εθελοντών

Οι συμμετέχοντες στα άτυπα δίκτυα/συσσωματώσεις αλληλεγγύης, είναι άνθρωποι της προσφοράς, προς τον συνάνθρωπο. Χωρίς και οι ίδιοι, πολλές φορές, να έχουν οικονομική άνεση, προσφέρουν χρόνο, γνώσεις, αλλά και χρήματα από το υστέρημά τους, για να βελτιώσουν τη ζωή των συνανθρώπων τους που βιώνουν δύσκολες καταστάσεις *«...οι εθελοντές, είναι όλοι άνθρωποι της προσφοράς», «...οι εθελοντές μας είναι άνθρωποι από όλους τους κοινωνικούς χώρους», «...τα μέλη του δικτύου μας προέρχονται, κυρίως, από το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό».* Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται αύξηση των εθελοντών νεαρής ηλικίας, κυρίως, φοιτητών, με εξειδίκευση στα παιδαγωγικά, τη ψυχολογία και τις κοινωνικές επιστήμες *«...φοιτήτριες των παιδαγωγικών τμημάτων προσφέρουν χρόνο και γνώσεις στα παιδιά μεταναστών και προσφύγων, όσοι ώρα οι γονείς τους κάνουν μάθημα αγγλικών ή γερμανικών».* Γενικά, οι εθελοντές, μπορούν να διακριθούν, σε εθελοντές του γενικού πληθυσμού και σε εξειδικευμένους (γιατροί, νοσηλευτές, νομικοί κ.λπ.).

7.9. Πηγές χρηματοδότησης

- Συνδρομές / συνεισφορές μελών. Τα μέλη και οι φίλοι των δικτύων, εκτός από την εθελοντική εργασία, προσφέρουν και χρηματικά ποσά, για την πραγματοποίηση των δράσεων «... η χρηματοδότηση του δικτύου μας προέρχεται από εισφορές των μελών μας»
- Ιδιωτικές χορηγίες. Ιδιώτες και επιχειρήσεις, προσφέρουν προϊόντα ή χρηματικά ποσά «...έχουμε βάλει κουμπάρδες, σε διάφορα σημεία της αγοράς, για να μπορούν οι συμπολίτες μας να προσφέρουν τη βοήθειά τους»
- Έσοδα από εκδηλώσεις (π.χ. συναυλίες, λαχειοφόρους, παζάρια) «...τα έσοδά μας προέρχονται από παζάρια, που πραγματοποιούμε», «...διοργανώνουμε συναυλίες, για να έχουμε έσοδα».

7.10. Προβλήματα που αντιμετωπίζουν

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, είναι κυρίως, οικονομικής φύσεως. Λόγω, των οικονομικών δυσχερειών των πολιτών, έχουν μειωθεί οι μικρές συνεισφορές σε χρήμα «...ο κόσμος δεν δίνει, όπως παλιά. Φοβάται, δεν ξέρει τι του ζημερώνει, τώρα με τον κορωνοϊό». Επιπλέον, λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID - 19) οι περισσότερες επιχειρήσεις και μαγαζιά, έχουν υποστεί μεγάλο πλήγμα, στα έσοδά τους, με αποτέλεσμα να έχουν σχεδόν σταματήσει οι παροχές τους «...αφού τα μαγαζιά είναι κλειστά, δεν εισπράττουν, και αυτοί βοήθεια χρειάζονται» Ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν, κυρίως, σε αυτή τη δεύτερη καραντίνα, είναι ο μειωμένος αριθμός εθελοντών, που συμμετέχουν στις δράσεις « ...οι μεγαλύτεροι, κυρίως, σε ηλικία εθελοντές, έχουν κλειστεί στα σπίτια τους, φοβούνται, υπάρχουν πολλά κρούσματα. Την άνοιξη, δεν υπήρχαν τόσα πολλά και ο κόσμος δεν φοβόταν».

7.11. Συνεργασία με κρατικές υπηρεσίες και άλλους φορείς και δίκτυα (τυπικά-άτυπα) κοινωνικής αλληλεγγύης

Για τα περισσότερα δίκτυα/συσσωματώσεις, δεν υπάρχει συνεργασία με κρατικούς φορείς. «...δεν υπάρχει συνεργασία με κρατικές υπηρεσίες, γιατί έχουν μεγάλη γραφειοκρατία», «...δεν συνεργαζόμαστε, γιατί και το κράτος έχει οικονομικές δυσκολίες», «...υπάρχει μείωση των κρατικών επιχορηγήσεων», «...η συνεργασία με τους κρατικούς φορείς δεν είναι σταθερή, εξαρτάται πολλές φορές, από τα πρόσωπα στη δημόσια διοίκηση». Για κάποια, υπάρχει συνεργασία με κρατικές υπηρεσίες «...όταν

ένα περιστατικό χρήζει νοσηλείας, συνεργαζόμαστε με το Γενικό Νοσοκομείο της πόλης μας», «...έχουμε αρωγό τη Συμβουλευτική Υπηρεσία του Πανεπιστημίου». Άλλα άτυπα δίκτυα ,συνεργάζονται με τα τυπικά δίκτυα αλληλεγγύης, όπως π.χ. με την Εκκλησία . «...η Μητρόπολη μας παραχώρησε ένα κτήριο για να βάλουμε τα ρούχα και τα είδη πρώτης ανάγκης, που συγκεντρώνουμε από τον κόσμο και μας δίνει το φορητό, για να πραγματοποιούμε ανθρωπιστικές αποστολές, εκτός Βόλου. Έχουμε κάνει ανθρωπιστικές αποστολές, εκτός από τις φυλακές που βρίσκονται στο Βόλο και σε φυλακές της Καλαμάτας, Τρίπολης, Κορυδαλλού, Ελαιώνα, Δομοκού, Λάρισας, Γρεβενών, Διαβατών Θεσσαλονίκης, Δράμας, Ξάνθης», «..έχουμε επικοινωνία με τα άλλα άτυπα δίκτυα, που δραστηριοποιούνται στην πόλη μας, γνωρίζομαστε, και υπάρχουν περιπτώσεις που συνεργαστήκαμε».

7.12. Συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα

Υπάρχει συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα, σχετικά με δωρεές, χορηγίες σε είδος και υπηρεσίες, χρηματοδοτήσεις. «...ναι μας βοηθάει ο ιδιωτικός τομέας». «...εργοστάσια και βιοτεχνίες της περιοχής, προσφέρουν τρόφιμα και χρηματικά ποσά, όταν τους το ζητήσουμε», «...super markets της πόλης συγκεντρώνουν καλάθια με τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης, από τους πελάτες τους και μας τα προσφέρουν», «...εστιατόρια μας προσφέρουν φαγητό, αλλά και πλαστικά καπάκια και τηγανόλαδο, για να αγοράσουμε ορθοπεδικά είδη».

7.13. Ενημέρωση, για τις αλληλέγγυες δράσεις

Λόγω της εγγύτητας, των άτυπων δικτύων/συσσωματώσεων κοινωνικής αλληλεγγύης, που δραστηριοποιούνται στην πόλη του Βόλου, με τα άτομα που έχουν ανάγκη, αφού, όσοι συμμετέχουν σε αυτά, είναι κομμάτι της ίδιας κοινότητας και γνωρίζουν τα προβλήματα της τοπικής κοινωνίας, η ενημέρωση για τις δράσεις τους διαχέεται γρήγορα, γιατί οι σχέσεις δεν είναι απρόσωπες και αποξενωμένες, υπάρχει επικοινωνία και συνεργασία και επομένως, μπορούν να καλύψουν, ως ένα βαθμό τα κενά του κράτους πρόνοιας. Επιπλέον, επειδή τα περισσότερα άτυπα δίκτυα, χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, ως βασικό εργαλείο για τη δημιουργία, τη διατήρηση και την ανάπτυξή τους, η ενημέρωση για τις δράσεις είναι προσιτή σε όλους τους χρήστες του και κυρίως, στους νέους.

7.14. Τι παρατηρείται σε περιόδους κρίσεων

Σε περιόδους κρίσεων, παρατηρείται μεγάλη αύξηση των ατόμων που ζητούν βοήθεια, αλλά και των εθελοντών, που προσφέρουν εθελοντική εργασία. Η οικονομική κρίση το 2010, με το κλείσιμο επιχειρήσεων και τα σκληρά δημοσιονομικά μέτρα, που επιβλήθηκαν (μείωση μισθών και συντάξεων κ.λπ.), είχαν ως αποτέλεσμα, την εκτίναξη της ανεργίας και του ποσοστού των νοικοκυριών, που ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας *«...ζήσαμε πρωτοφανείς καταστάσεις οικογένειες να μην έχουν τα βασικά για την επιβίωσή τους, ηλικιωμένοι να μην μπορούν να βγάλουν το μήνα, γιατί η σύνταξή τους ήταν ελάχιστη»* Ακόμη, παρατηρήθηκε αύξηση των εθελοντών *«...στην οικονομική κρίση όλοι ήθελαν να βοηθήσουν»*, *«...είχαμε εθελοντές όλων των ηλικιών»*, *«...οι εθελοντές μας προέρχονταν ακόμη και από το εξωτερικό, από τους Έλληνες της ομογένειας»*.

Σήμερα, που η χώρα βιώνει μια ακόμη κρίση, την υγειονομική κρίση του κορωνοϊού(COVID-19), παρατηρείται, πάλι, μεγάλη αύξηση των ατόμων που ζητούν βοήθεια. Λόγω, των περιοριστικών μέτρων που τέθηκαν, οι περισσότερες επιχειρήσεις έκλεισαν, για μεγάλα χρονικά διαστήματα και οι εργαζόμενοι μπήκαν σε αναστολή εργασίας, ενώ οι κλάδοι της εστίασης και του τουρισμού, δέχθηκαν μεγάλο πλήγμα, με τους περισσότερους εργαζόμενους, να έχουν μείνει άνεργοι. *«... έχουν κάνει έκκληση για βοήθεια 85 οικογένειες και η δυνατότητα του δικτύου μας είναι για 35»*, *«...υπάρχει μεγάλο πρόβλημα, πολλές οικογένειες βρέθηκαν χωρίς εισόδημα και δεν μπορούν να ενταχθούν σε κάποιο από τα προγράμματα κοινωνικής βοήθειας»*. Στη δεύτερη αυτή κρίση, οι εθελοντές πάλι ενεργοποιήθηκαν και προσέφεραν και συνεχίζουν να προσφέρουν αλληλεγγύη, για την προστασία των ευάλωτων ομάδων. Στην πρώτη καραντίνα που επιβλήθηκε, λόγω του κορωνοϊού(COVID-19), υπήρχε μεγάλη συμμετοχή πολιτών εθελοντών, ενώ σε αυτή που διανύουμε τώρα, οι εθελοντές είναι πολύ λιγότεροι, όπως λένε οι εκπρόσωποι των άτυπων δικτύων αλληλεγγύης *«...έχουν λιγοστέψει πολύ οι άνθρωποι που θέλουν να προσφέρουν, φοβούνται μήπως κολλήσουν τον ιό»*, *«... ο κόσμος δεν συμμετέχει, όπως παλιότερα, ίσως να κουράστηκε οι ανάγκες είναι πολλές»*, *«...σίγουρα κάποιοι φοβούνται, έχουν προβλήματα υγείας, γι' αυτό δεν συμμετέχουν σε δράσεις»*.

Αναφέρθηκε επίσης, ότι σε περιόδους κρίσεων, παρατηρείται σημαντική αύξηση των Ελλήνων που απευθύνονται για βοήθεια, ενώ σημαντική αύξηση παρατηρείται και των ατόμων από τα νοικοκυριά της μεσαίας κοινωνικο-οικονομικής τάξης

«...προσέρχονται ολοένα και περισσότεροι Έλληνες, για να ζητήσουν βοήθεια, άνθρωποι της μεσαίας τάξης, που έχασαν τις δουλειές τους ή τώρα με το κλείσιμο των επιχειρήσεων δεν έχουν εισόδημα». Δίκτυα, που αρχικά δημιουργήθηκαν για να προσφέρουν κοινωνική αρωγή και υποστήριξη, σε συγκεκριμένες ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, λόγω της μεγάλης αύξησης των ανθρώπων που ζητούσαν οικονομική και κοινωνική στήριξη, την περίοδο της οικονομικής κρίσης, επέκτειναν τη δράση τους και σε όλους, όσους είχαν ανάγκη «...ξεκινήσαμε τη δράση μας για ενίσχυση των κρατουμένων, αλλά με την έναρξη της οικονομικής κρίσης, επεκτείναμε το ανθρωπιστικό έργο, σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, που βρίσκονται σε ανάγκη», «... στην αρχή προσφέραμε βοήθεια στους πρόσφυγες και στους μετανάστες, αλλά επεκτείναμε την αλληλέγγυα δράση μας, σε ομάδες που βρίσκονται σε κινηματικό αγώνα, και σε όσους μας ζητήσουν βοήθεια».

Η επίδραση των κρίσεων, έχει εκτός των άλλων, συνέπειες και στους πόρους των άτυπων δικτύων αλληλεγγύης. Η συντριπτική πλειοψηφία αναφέρει, ότι τώρα με την πανδημία, παρατηρείται σημαντική μείωση των πόρων, λόγω οικονομικών δυσχερειών πολιτών και επιχειρήσεων «... οι προσφορές έχουν μειωθεί πολύ», «... κάθε μήνα βάζαμε κουμπαρά σε κεντρικό σημείο της πόλης, για την ενίσχυση του εθελοντικού μας έργου, αλλά τώρα με το κλείσιμο της αγοράς και τον περιορισμό των μετακινήσεων, τα έσοδα από αυτή την πηγή εσόδων είναι ελάχιστα».

7.15. Πώς αντιλαμβάνονται το ρόλο τους τα μέλη των δικτύων – Συναισθήματα αλληλέγγυων/εθελοντών

Τα μέλη των άτυπων δικτύων/συσσωματώσεων κοινωνικής αλληλεγγύης, προβάλλουν την ανάγκη ανάπτυξης πρωτοβουλιών, για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και προκλήσεων και την προώθηση της αλληλεγγύης σε τοπικό επίπεδο, για την συνοχή και την ανθεκτικότητα της κοινωνίας. Επισημαίνουν, ιδιαίτερα το ρόλο τους, στη διεύρυνση συμμετοχής των πολιτών στο κοινωνικό γίνεσθαι και θεωρούν, ότι συμβάλλουν στην παροχή και προώθηση εναλλακτικών τρόπων έκφρασης και συμμετοχής, γνήσιας αλληλεγγύης και αντίστασης στις πολιτικές λιτότητας και στην κοινωνική περιθωριοποίηση. «...όραμα μας είναι μια κοινωνία ελεύθερων ανθρώπων με ισότητα, αξιοπρέπεια και κοινωνική δικαιοσύνη», «...στόχος μας είναι η ενδυνάμωση της γνήσιας αλληλεγγύης», «... στη βία της ανέχειας, αντιπαρατάσσουμε την ελευθερία της προσφοράς». «...η ομάδα δεν θέλει να

υποκαταστήσει τους κοινωνικούς φορείς, αλλά να βοηθήσει. Λειτουργούμε ως ενδιάμεσος κρίκος, που οδηγεί στη δικτύωση. Προφυλάσσουμε έτσι τους αδύναμους συμπολίτες μας, από την έκθεση. Λειτουργούμε με εχεμύθεια, πολλοί θα αποκλείονταν από τη βοήθεια των κοινωνικών φορέων. Παραμένουν στην ουσία κοινωνικά αόρατοι», «... στην κατάρρευση των κοινωνικών αγαθών, την ανεργία, την εξαθλίωση, την εξατομίκευση και τον υπολογισμό, οργανώνουμε την αντίστασή μας, για να υπερασπιστούμε τη ζωή μας». Θεωρούν, ότι είναι καθήκον τους να ασκήσουν πίεση στο πολιτικό σύστημα, για την συρρίκνωση των κρατικών κοινωνικών δομών και για την νεοφιλελεύθερη πολιτική που επιβάλλουν, μια πολιτική που αναπαράγει διαρθρωτικές ανισότητες και διακρίσεις «...ενάντια σε λογικές περιθωριοποίησης, κοινωνικού αποκλεισμού, αλλά και φιλανθρωπίας, διεκδικούμε δικαιώματα σε υγεία, παιδεία, σίτιση και στέγαση» και προτείνουν συλλογική δράση «...μέσα από τη συλλογική δράση ξεπερνιέται ο φόβος και η ντροπή και συγκροτούνται δίκτυα αλληλεγγύης για την επανάκτηση της αξιοπρέπειας, αλλά και της ίδιας της ζωής».

Τα συναισθήματα για τα μέλη των δικτύων είναι ανάμεικτα λύπη, στενοχώρια, συμπόνια, αγανάκτηση, απογοήτευση, αλλά και ικανοποίηση, χαρά, περηφάνια, λύτρωση, ανακούφιση. Λύπη, στενοχώρια και συμπόνια για τους ανθρώπους που βρίσκονται σε δύσκολη κατάσταση «...είναι δύσκολο να βλέπεις μανάδες να παρακαλάνε για το γάλα των παιδιών τους», «... νοικοκυραίοι άνθρωποι να μην έχουν να ζήσουν την οικογένειά τους, να έχει κλείσει η επιχείρησή τους και τα χρέη να τους πνίγουν». Αγανάκτηση για την κατάσταση που επικρατεί «... που θα πάει η κατάσταση, ο κόσμος δεν αντέχει. Είχαμε την οικονομική κρίση τόσα χρόνια, τώρα με τον κορωνοϊό τα πράγματα δυσκόλεψαν, ακόμη περισσότερο». Απογοήτευση γιατί διαισθάνονται, ότι η κατάσταση ολοένα και θα γίνεται χειρότερη «... δεν ξέρω, ο κόσμος που έχει ανάγκη, συνεχώς αυξάνεται και φοβάμαι για το μέλλον». Χαρά και ικανοποίηση, γιατί με την προσπάθειά τους προσφέρουν ανακούφιση σε ανθρώπους που βρίσκονται σε ανάγκη «... η εξυπηρέτηση του κόσμου δίνει μεγάλη ηθική ικανοποίηση, γεμίζει τη ψυχή και παρέχει δύναμη και κουράγιο να συνεχίσει ο εθελοντής», «...χαιρόμαστε που ερχόμαστε σε επαφή με άλλους φοιτητές, ανταλλάσοντας απόψεις και παίζοντας σκάκι», περηφάνια για τα παιδιά που πάνε καλά στα μαθήματά τους, με τη δική τους στήριξη «...είναι ωραίο να ακούς, ότι τα παιδιά που έρχονται στο κοινωνικό φροντιστήριο προοδεύουν στο σχολείο». Λύτρωση και ανακούφιση «...το αίσθημα που παίρνεις από τους ανθρώπους που βοηθάς είναι λυτρωτικό, είναι ανακουφιστικό, σε κάνει να θέλεις να συνεχίσεις και άλλο». Ένα άλλο

συναίσθημα, που διατυπώθηκε, ήταν αυτό της χαρμολύπης, «...αιθανόμαστε χαρμολύπη. χαρά γιατί οι πρόσφυγες και οι μετανάστες κατάφεραν τελικά να αποκτήσουν το πολυπόθητο έγγραφο, για να ταξιδέψουν σε κάποια χώρα της δυτικής Ευρώπης που επιθυμούν, αλλά και λύπη, γιατί δενόμαστε με αυτούς τους ανθρώπους, τον καιρό που βρίσκονται μαζί μας».

7.16. Αντιδράσεις και συναισθήματα ωφελούμενων

Οι αντιδράσεις και τα συναισθήματα, όσων ωφελούνται από τις δράσεις των άτυπων δικτύων/συσσωματώσεων αλληλεγγύης, διαφέρουν. Οι περισσότεροι, αισθάνονται ευγνωμοσύνη και ευχαριστούν τα μέλη των δικτύων, για την πολύτιμη προσφορά τους. «...μας ευχαριστούν, μας δίνουν τις ευχές τους», «... μας λένε, ότι αντέχουν ακόμη, χάρη στη βοήθειά μας», «...μας αγκαλιάζουν, κλαίνε και κάποιες φορές μας φιλάνε τα χέρια», «...μας λένε ευχαριστώ, χωρίς εσάς δεν ξέρω τι θα έκανα, ήμουν απελπισμένος, δεν είχα τα βασικά για την οικογένεια», «...χίλια ευχαριστώ, δεν είχα να πληρώσω το φροντιστήριο το παιδί μου δεν θα μπορούσε να ακολουθήσει την τάξη του, θα έμεινε πίσω στα μαθήματα, θα παρατούσε το σχολείο και δεν ξέρω ποιο δρόμο θα έπαιρνε», «... να είστε καλά δεν είχα τη δυνατότητα να πληρώσω για μαθήματα αγγλικών και τα παιδιά μου ήταν άσχημα ψυχολογικά, γιατί ένιωθαν μειονεκτικά σε σχέση με τους συμμαθητές τους τώρα που τους δίνεται η δυνατότητα να παρακολουθούν δωρεάν μαθήματα, είναι χαρούμενα», «...κάποιοι πρόσφυγες και μετανάστες νιώθουν ευγνωμοσύνη για τη βοήθεια που τους προσφέρουμε και θέλουν να μας ευχαριστήσουν και να συμμετέχουν στην προσπάθειά μας μαγειρεύουν φαγητά της πατρίδας τους και μας τα προσφέρουν». Κάποιοι όμως, είναι άσχημα ψυχολογικά νιώθουν ντροπή, για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και οργή για το πολιτικό σύστημα, που τους οδήγησε στο περιθώριο και αρκετές φορές ξεσπούν στα μέλη των δικτύων «... στην αρχή ντρέπονται, όταν αναγκάζονται να έρθουν να ζητήσουν βοήθεια, είναι άνθρωποι με αξιοπρέπεια, οικογενειάρχες, που η ζωή τα έφερε έτσι, ώστε να μην έχουν τα βασικά για να ζήσουν», «...πώς θα ζήσουμε η επιχείρηση είναι κλειστή μήνες και οι υποχρεώσεις τρέχουν», «...το επίδομα που μας δίνουν δεν φτάνει αυτοί μπορούν να περάσουν τον μήνα, με τόσο λίγα;», «...τους φταίνε τα πάντα, είναι εξοργισμένοι, βρίζουν και αφού δεν μπορούν να ξεσπάσουν κάπου αλλού, εκδηλώνονται σε εμάς, όμως στο τέλος μας ζητούν συγγνώμη, γιατί μας θεωρούν την ελπίδα για την τωρινή και μελλοντική τους επιβίωση, με αξιοπρέπεια».

Συμπεράσματα

Από τη διεξαγωγή της έρευνας, διαπιστώθηκε, ότι στην πόλη του Βόλου δραστηριοποιείται ένα εκτεταμένο δίκτυο άτυπων δικτύων/συσσωματώσεων κοινωνικής αλληλεγγύης, τα οποία δημιουργήθηκαν, κυρίως, σε περιόδους κρίσεων, - είναι δηλαδή, σε μεγάλο βαθμό, γέννημα των κρίσεων- και αντανακλούν την αύξηση των κοινωνικών αναγκών, με την ταυτόχρονη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας. Τα περισσότερα δίκτυα, ξεκίνησαν την κοινωνική τους δράση, στις αρχές τις δεκαετίας του 2010, όταν ξέσπασε στην Ελλάδα η οικονομική κρίση, για να ανακουφίσουν τους συμπολίτες τους, από την οικονομική ανέχεια, που δημιούργησαν τα μνημόνια που επιβλήθηκαν, με βασικό πρόσταγμα, την αλληλεγγύη και την αλληλοβοήθεια, αλλά και για να προβάλλουν αντίσταση στο πολιτικό σύστημα, με αξίωση για έλεγχο και λογοδοσία, τόσο των κρατικών οργάνων (δημόσιων αρχών), όσο και της αγοράς (επιχειρήσεων). Συνεχίζουν μέχρι και σήμερα, κυρίως στον τομέα του προνοιακού εθελοντισμού, γιατί οι αρνητικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην κοινωνία, όχι μόνο δεν έχουν ακόμη επουλωθεί, αλλά και γιατί με την υγειονομική κρίση, που πλήττει τη χώρα, προκύπτουν συνεχώς καινούριες, και τα αποτελέσματά της (οικονομικά - κοινωνικά) σε όλη τους την έκταση, δεν έχουν ακόμη διαφανεί.

Κάποια άτυπα δίκτυα/συσσωματώσεις, δημιουργήθηκαν τον Μάρτιο του 2020, όταν ξέσπασε η υγειονομική κρίση του κορωνοϊού (COVID-19) και επιβλήθηκαν αυστηρά περιοριστικά μέτρα, για την προστασία των πολιτών, με το κλείσιμο επιχειρήσεων και την απαγόρευση των μετακινήσεων, για να προσφέρουν και πάλι αλληλεγγύη και αλληλοβοήθεια, σε όσους είχαν ανάγκη, αλλά και συντροφιά, για να είναι η καραντίνα πιο ευχάριστη. Δύο δίκτυα, δημιουργήθηκαν πριν από την οικονομική κρίση, για να βοηθήσουν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες: το ένα για να προσφέρει βοήθεια σε οικονομικούς μετανάστες, κυρίως Αλβανικής καταγωγής, ενώ το δεύτερο για να βοηθήσει κρατούμενους στις φυλακές. Και αυτά όμως, τα δίκτυα, επέκτειναν το ανθρωπιστικό τους έργο, μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης και σε άλλες κοινωνικές ομάδες.

Η οικονομική ύφεση, λόγω της οικονομικής κρίσης, με την ταυτόχρονη υποβάθμιση της παρεχόμενης κοινωνικής προστασίας, του κράτους πρόνοιας, διεύρυναν τις κοινωνικές ανισότητες, αφήνοντας ακάλυπτες ευάλωτες και «δύσκολες» κοινωνικές ομάδες και δημιούργησαν την ανάγκη, σε πολλούς πολίτες

της πόλης του Βόλου, όπως και σε όλη την Ελλάδα, για αυτό-οργάνωση, ανάπτυξη πρωτοβουλιών και συλλογική δράση. Έτσι, αναπτύχθηκαν πρωτοβουλίες από ομάδες, για να καλυφθούν βασικές ανάγκες συμπολιτών, που επλήγησαν περισσότερο, από τις κοινωνικές συνέπειες της κρίσης, δημιουργώντας δίκτυα/συσσωματώσεις κοινωνικής αλληλεγγύης. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες των άτυπων δικτύων, -οι οποίες δεν αφορούν μόνο ειδικές κατηγορίες πολιτών, αλλά τον γενικό πληθυσμό,- εστιάζονται στην παροχή ιατροφαρμακευτικής φροντίδας (κοινωνικά ιατρεία, κοινωνικά φαρμακεία), στην παροχή βασικών ειδών (τρόφιμα, ρούχα, είδη υγιεινής), τράπεζες χρόνου κλπ., αλλά και δε δράσεις, που σκοπό έχουν, την αντίσταση στις πολιτικές λιτότητας και κοινωνικής περιθωριοποίησης, καθώς και της ανάδειξης αξιών, όπως η συλλογικότητα, η αυτό-οργάνωση, η αυτενέργεια και η ευθύνη για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και της ανθεκτικότητας της τοπικής κοινωνίας.

Τα άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης/συσσωματώσεις, δεν επιθυμούν να αποκτήσουν νομική μορφή, αλλά να διατηρήσουν τον άτυπο χαρακτήρα τους, γιατί θεωρούν, ότι εάν αποκτήσουν θα γίνουν κομμάτι του «συστήματος». Κάποια, εκφράζουν αρνητική στάση για συνεργασία με το κράτος, ενώ για κάποια άλλα υπάρχει συνεργασία (π.χ. Νοσοκομείο, Πανεπιστήμιο), ενώ σε όλα, υπάρχει συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα, ώστε να καλύψουν τις μεγάλες ανάγκες των συμπολιτών τους, ενώ συνεργασία υπάρχει και μεταξύ των άτυπων δικτύων/συσσωματώσεων, όταν χρειαστεί. Οι δράσεις τους, αναφέρονται στο πρώτο επίπεδο κοινωνικής φροντίδας (πρόληψη, διανομή βασικών ειδών, ψυχοκοινωνική στήριξη) και οι εθελοντές τους προέρχονται, τόσο από το επιστημονικό προσωπικό (επαγγελματίες από το χώρο της υγείας, νομικοί, εκπαιδευτικοί, κοινωνικοί επιστήμονες), όσο και από τον γενικό πληθυσμό. Θεωρούν, ότι οι ίδιοι οι εθελοντές αποτελούν την ουσία της ύπαρξής τους, στη βάση της αυτενέργειας, της ευθύνης και της ενεργούς συμμετοχής. Οι πηγές χρηματοδότησής τους, δεν προέρχονται από κρατικές επιχορηγήσεις, αλλά από συνεισφορές/συνδρομές των μελών τους, από εθελοντική εργασία, από ιδιωτικές χορηγίες και από δράσεις τους με σκοπό τη συσσώρευση εσόδων (π.χ. συναυλίες, παζάρια).

Η συντριπτική πλειοψηφία τους, αναφέρει, ότι σε περιόδους κρίσεων, παρατηρείται έκρηξη των κοινωνικών αναγκών και των ανθρώπων που ζητούν βοήθεια, με μεγάλη αποστέρηση βασικών αγαθών και υπηρεσιών, όχι μόνο από συγκεκριμένες ευάλωτες ομάδες, αλλά από νεόπτωχα υπερχρεωμένα νοικοκυριά της μεσαίας-οικονομικής τάξης. Επιπλέον, παρατηρείται αύξηση των εθελοντών και της

εθελοντικής εργασίας. Τόσο στην οικονομική κρίση, όσο και στην πανδημία του κορωνοϊού (COVID-19), ένας μεγάλος αριθμός εθελοντών προσέφερε και συνεχίζει να προσφέρει εθελοντικό έργο, με μόνη εξαίρεση το τελευταίο χρονικό διάστημα, που ο αριθμός των εθελοντών μειώθηκε, -κυρίως των μεγαλύτερων σε ηλικία-, λόγω της μεγάλης διασποράς του ιού και του φόβου μετάδοσής του. Σε περιόδους κρίσεων, παρατηρείται όμως, και σημαντική μείωση των πόρων, λόγω της οικονομικής δυσχέρειας των πολιτών και των επιχειρήσεων.

Τα άτυπα δίκτυα/συσσωματώσεις κοινωνικής αλληλεγγύης, που αναδύονται και δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο, αποτελούν κομμάτι της τοπικής κοινωνίας και γνωρίζουν πολύ καλά τα προβλήματα που υπάρχουν, γιατί οι σχέσεις των ανθρώπων δεν είναι απρόσωπες και απομονωμένες, αλλά υπάρχει επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ τους, με αποτέλεσμα, όσοι βρίσκονται σε ανάγκη, να πληροφορούνται για τις προνοιακές δράσεις αλληλεγγύης, αλλά και τα δίκτυα, να γνωρίζουν αυτούς που χρήζουν βοήθειας. Επιπλέον, η χρήση του διαδικτύου, βοηθά, ώστε η ενημέρωση να γίνεται γρήγορα και εκτεταμένα. Αυτό έχει ως συνέπεια, αρκετά από τα προβλήματα, να ανακουφίζονται και έτσι να αποφεύγονται ή να μετριάζονται φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού.

Οι συμμετέχοντες σε αυτά, αντιλαμβάνονται, ότι ο ρόλος τους είναι πολύ σημαντικός, στην αντιμετώπιση των ολοένα αυξανόμενων κοινωνικών κινδύνων και των κοινωνικών αναγκών, που προκύπτουν, -βασικών αναγκών που αφορούν την ανθρώπινη επιβίωση-, προκειμένου, να διατηρηθεί η κοινοτική ανθεκτικότητα και η κοινωνική συνοχή και ότι είναι καθήκον τους, η ανάληψη πρωτοβουλιών, για άσκηση πίεσης προς το πολιτικό σύστημα και ανατροπής των πολιτικών λιτότητας, που οδηγούν σε ανισότητες - κυρίως με όρους βασικής διαβίωσης, υγείας και εκπαίδευσης- και περιθωριοποίηση μεγάλου τμήματος του πληθυσμού. Η φτώχεια, οι ανισότητες, οι διακρίσεις, οι αποκλεισμοί, αναγκάζουν τα άτομα και τις ομάδες που μειονεκτούν, να αποκτήσουν δύναμη και εξουσία, και να ενεργοποιηθούν, για τις «δικές τους υποθέσεις», αναλαμβάνοντας δράση, για κοινωνική δικαιοσύνη, ίση μεταχείριση, απόδοση ίσων δικαιωμάτων σε όλους τους πολίτες και διανομή της ευημερίας. Η δίκαιη παροχή ευημερίας, προϋποθέτει την «ίση κάλυψη ίσων αναγκών» δίκαιη κατανομή πόρων, δύναμης ή ευκαιριών.

Αν και η άτυπη αλληλεγγύη, προσέφερε βοήθεια, στήριξη και ανακούφιση, σε όσους επλήγησαν από τις καταστροφικές συνέπειες των μνημονίων και συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό, στην ανθεκτικότητα και τη συνοχή της τοπικής κοινωνίας, και

συνεχίζει να προσφέρει, λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού (COVID-19), εντούτοις, δεν μπορεί να καλύψει τα τεράστια κενά κοινωνικής προστασίας που δημιουργήθηκαν, τόσο από τις επιβαλλόμενες νεοφιλελεύθερες πολιτικές και την υποχώρηση των δημόσιων παροχών, όσο και από τις ολοένα αυξανόμενες ανάγκες των κατοίκων της πόλης του Βόλου, λόγω των κοινωνικών κινδύνων που ολοένα προκύπτουν, και οδηγούν στη συρρίκνωση των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων και ενός ραγδαία αυξανόμενου πληθυσμού, που βιώνει φτώχεια, ανέχεια και κοινωνικό αποκλεισμό. Οι δράσεις των άτυπων δικτύων/συσσωματώσεων αλληλεγγύης, δεν εντάσσονται σε ένα πλαίσιο ενιαίου σχεδιασμού, αλλά είναι ανεξάρτητες - συχνά ξένες μεταξύ τους- αποσπασματικές, χωρίς ενιαίο προγραμματισμό και ποικίλλουν σε βαθμό και ένταση, ανάλογα με το απόθεμα κοινωνικού κεφαλαίου, που υπάρχει στην τοπική κοινωνία, τη δεδομένη χρονική στιγμή.

Στις σύγχρονες, πλουραλιστικές και συνεχώς μεταβαλλόμενες κοινωνίες, οι οποίες αναδύονται μέσα από την παγκοσμιοποίηση και την εξατομίκευση, όπου κάνουν την εμφάνισή τους «παραδοσιακοί» και νέοι κοινωνικοί κίνδυνοι, οι άνθρωποι, δεν ενώνονται με δεσμούς αίματος, φυλής, εθνικότητας και δεν υπάρχει ταύτιση ιδεών, αντιλήψεων και πεποιθήσεων· αισθάνονται ανασφάλεια, αποξένωση και οδηγούνται σε απομόνωση, με αποτέλεσμα να αποδυναμώνεται η κοινωνική αλληλεγγύη, να διαρρηγνύονται οι κοινωνικοί δεσμοί και να απειλείται η κοινωνική συνοχή. Η απάντηση, σε αυτή τη δύσκολη κατάσταση, φαίνεται να είναι μία και αυτή είναι: ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ· τόσο στη θεσμική της μορφή, με τη δημιουργία ενός κράτους πρόνοιας, εγγυητή της κοινωνικής αλληλεγγύης, με ισχυρό δίκτυ προστασίας για όλους τους πολίτες, κυρίως, για εκείνους που είναι ευάλωτοι και πλήττονται περισσότερο, σε περιόδους κρίσεων, αλλά και της άτυπης, σε επίπεδο γειτονιάς, συνοικίας, κοινότητας, πόλης, χώρας, που στηρίζεται στην εθελούσια προσφορά και στην προσωπική δέσμευση πολιτών, οι οποίοι παραμερίζουν τις διαφορές τους και με αλληλοσεβασμό, ενεργοποιούνται και συστρατεύονται, τόσο για την κάλυψη των πραγματικών αναγκών των συμπολιτών τους και την απονομή κοινωνικής δικαιοσύνης, όσο και για τη διατήρηση της ανθεκτικότητας και συνοχής, της κοινωνίας, στην οποία ζουν και δημιουργούν.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αντωνοπούλου, Μ.(2011), *Οι Κλασικοί της Κοινωνιολογίας. Κοινωνική Θεωρία και Νεότερη Κοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας.

Αφουξενίδης, Α. (2004). Κοινωνικό Κεφάλαιο και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις στην Ελλάδα. *Κοινωνία Πολιτών*, 10.

Αφουξενίδης, Α. (2015). Η Κοινωνία των Πολιτών την εποχή της Κρίσης. Στο Ν.Γ. Γεωργαράκης, Ν. Δεμερτζής (επιμ), *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας*, Αθήνα: Gutenberg.

Βενιέρης, Δ., Παπαθεοδώρου, Χ.(επιμ), (2003), *Η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα. Προκλήσεις και προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Βενιέρης, Δ. (2015), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Τόπος.

Bryman, A., (2017), *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*, (επιμ) Αϊδινίδης, Α., μετ. Σακελλαρίου, Π., Αθήνα: Gutenberg.

Καβουλάκος, Κ. και Γκριτζάς, Γ. (2015), Κινήματα και εναλλακτικοί χώροι στην Ελλάδα της κρίσης: μια νέα κοινωνία των πολιτών. Στο: Ν.Γ. Γεωργαράκης, Ν. Δεμερτζής (επιμ.), *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας*, Αθήνα: Gutenberg.

Κασιμάτη, Κ. (1998), Εισαγωγή. Στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*. Gutenberg, Αθήνα.

Καυταντζόγλου, Ι. (2006), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Εκτός, εντός και υπό. Θεωρητικές, ιστορικές και πολιτικές καταβολές μιας διφορούμενης έννοιας*. Αθήνα: Σαββάλας.

Λυμπεράκη, Α. Τήνιος, Π.(2012), «Κρίση, ανεργία και τα οικονομικά της οικογένειας. Αναζήτηση μακροχρόνιων τάσεων και ανατροπών», *Εισήγηση στην Ημερίδα ΤΕΕ για την αγορά εργασίας*, 27 Νοεμβρίου 2012.

Ματσαγγάνης, Μ. (2011), *Η Κοινωνική Πολιτική σε Δύσκολους Καιρούς. Οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία*. Αθήνα: Κριτική.

Μουζέλης, Ν., «Ανάμεσα στα κόμματα και την αγορά», στο αφιέρωμα «Υπάρχει χώρος για αλληλεγγύη;», Νέες Εποχές, *Το Βήμα*, 18 Δεκεμβρίου 2011.

Μουσούρου, Α. (1998), Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία. Στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg.

Μουσούρου, Α. (2002). Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας. Αθήνα: Gutenberg.

Μπαμπινιώτης, Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, (επιμ.) Δήμου-Τσιβεριώτη Νάντια. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Μπουρίκος, Δ. (2013), «Κοινωνική αλληλεγγύη στην Ελλάδα της κρίσης: Νέο κύμα ανάδυσης της κοινωνίας των πολιτών ή εμπέδωση της κατακερματισμένης κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη;», *Ερευνητικό κείμενο Νο3/Απρίλιος 2013*, Παρατηρητήριο για την κρίση/ΕΛΙΑΜΕΠ.

Μπουρίκος, Δ., και Σωτηρόπουλος, Δ., (2014). *Οικονομική Κρίση, Κοινωνική Πρόνοια και Κοινωνία των Πολιτών*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ, Παρατηρητήριο για την κρίση.

Νικολακόπουλος, Σ., (2017). *Η Αλληλεγγύη ως βασικό στοιχείο δόμησης της κοινωνικής συνοχής*, στο <https://sotiris-nikolakopoulos.gr>. Ανακτήθηκε 12, Δεκεμβρίου 2020.

Οικονόμου, Χ. και Φερόνας, Α. (2006). Εισαγωγή. Στο: Χ. Οικονόμου και Α. Φερόνας (επιμ.) (2006), *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*. Αθήνα: Διόνικος.

Παπαδοπούλου, Δ., (2002), Κοινωνικός Αποκλεισμός: Εισαγωγή στην Έννοια και τη Διαδικασία, στο: Παπαδοπούλου, Δ., (επιμ) *Κοινωνικός Αποκλεισμός για τους ανθρώπους που παραμερίζουμε...* Αθήνα: Αρμός.

Παπαδοπούλου, Δ., (2004), Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία, στο Πετμετζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ., (επιμ) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας.

Σημίτη, Μ., (2014). Κράτος και Εθελοντικές Οργανώσεις την Περίοδο της Οικονομικής Κρίσης. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ42.

Στασινοπούλου, Ο., (1993). Αναδιάρθρωση των προσωπικών κοινωνικών υπηρεσιών. Η επικαιρότητα της ανεπίσημης φροντίδας και οι σύγχρονες διαπλοκές, στο Γετίμης, Π., Γράβαρης, Δ., (επιμ), *Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική. Η σύγχρονη προβληματική*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Σταχτέας, Π., Σταχτέας, Φ., Η πανδημία COVID-10, ως παράγοντας επιδείνωσης των ανισοτήτων υγείας, στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr>. Ανακτήθηκε 10 Μαρτίου, 2021.

Σωτηρόπουλος, Δ.Α., (2004). Η Κοινωνία Πολιτών στην Ελλάδα: ατροφική ή αφανής; στο Σωτηρόπουλος, Δ.Α. (επιμ) *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*. Αθήνα: Ποταμός.

Σωτηρόπουλος, Δ., (2014). *Η διπλή Ανακολουθία. Οι πολιτικές κατά της φτώχειας και ο πολιτικός λόγος για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό στην Ελλάδα, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης*. FRAGMEX, Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ.

Fererra, M.,(1999). *Η ανασυγκρότηση του Κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη*, στο Ματσαγγάνης (επιμ) Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φερώνας, Α., (2019). Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικό Κράτος. *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Αλληλεγγύη στην Ελλάδα της Κρίσης*. Αθήνα: Διόνικος.

Ξενογλωσση

Andersen, J., (1999). *Post-industrial solidarity or meritocracy?* Acta Sociologica, 42(4).

Atkinson, A.B. (1998). Social Exclusion, poverty and unemployment. In: A.B. Atkinson and J. Hills (eds), *Exclusion, Employment and Opportunity*. CASE paper 4. London: London School of Economics.

Bangura, Y., Hedberg, C.-J., (2007). *Democracy and social policy*. Houndsmills: Palgrave/UNRISD.

Bayertz, K., (ed) (1999). *Solidarity*. Dordrecht: Boston: Kluwer Academic Publishers.

Beall, J. (2002). Globalization and Social Exclusion in Cities: Framing the Debate with Lessons from Africa and Asia. *Environment & Urbanization*, vol.14, no 1, April 2002.

Bhalla, A., Lapeyre F., (1997), “Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework”, *Development and Change*, Volume 28, Issue 3.

Bryson, L., (1992). *Welfare and the State*, London: Macmillan.

Burchardt, T., Le Grand, J., and Piachaud, D., (2002), Degrees of exclusion: Developing a dynamic, multidimensional measure. In: Hills. J. Le Grand and D. Piachaud (eds), *Understanding social exclusion*. Oxford: Oxford University Press.

Cutler, D., Glaeser, E. and Vigdor, J., (2008) When are ghettos had? Lessons from immigrant segregation in the United States. *Journal of Urban Economics*.

Cureton, A., (2011). *Solidarity and social rules. Ethical Theory and Moral Practice*. Volume 15, Issue 5.

Daly, M., (2008). *Social exclusion as concept and policy template in the European Union*. Belfast: School of Sociology and Social Policy Queen’s University.

Davydov, Yu, N., (ed). (1997). *History of theoretical sociology*. In 4 volumes.1. Moscow: Kanon.

De Beer, P., and Kostner, F., (2009). *Sticking Together or Falling Apart? Solidarity in an Era of Individualization and Globalization*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Fukujama, F., (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*, New York, The Free Press.

Gofman, A.B., (2013). Seven lectures on the history of sociology. *The classical and the modern: sketches on the history and theory of sociology*. Moscow: Nauka.

Gore, C., Figueiredo J.B., (eds) (1997). *Social Exclusion and Anti-poverty Policy: A Debate*, ILO, Geneva.

Kabeer, N. (2000). *Social Exclusion, Poverty and Discrimination: Towards AN Analytical Framework*. IDS Bulletin, 31.

Kantzara, V., (2014). Solidarity in Times of Crisis: Emergent Practices and Potential for Paradigmatic. Change. Notes from Greece. *Studi di Sociologia*,3 (2014).

Komter, A., (2009). *International Encyclopedia of Civil Society*. Anheier K. H., Toepler S., (eds) (2010).

Levitas, R., (1998). *The Inclusive Society? Social Exclusion and the new Labour*. London: Macmillan.

Murray. C., (1999). *The Underclass Revisited*, AEI Press, Washington.

Naletova, I.V., Okatov, A.V., Zhulikova, O.V. *Classical Concepts of Solidarity As the Basis of Theoretical Studies on The Institutions of Modern Civil Society*. Tambov State University named after G.R. Derzhavin Russia.

Portes, A., (1998). Social capital: its origins and applications in Modern Sociology, *Annual Review of Sociology*.

Putman, R.D., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York. Simon & Schuster.

Putman, R.D., (2007). E. Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*.

Room, G., (1997). Poverty and Social Exclusion: The New European Agenda for Policy and Research, in Doom, G., (ed), *Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. The Polity Press. Bristol.

Room, G., (1999), Social Exclusion. Solidarity and the Challenge of Globalization. *International Journal of Social Welfare*,8.

Silver, H., (1994). Social Exclusion and Social Solidarity. Three paradigms. *International Labour Review*.

Silver, H., (2010). *Understanding Social Inclusion and its Meaning for Australia*. *Australian Journal of Social Issues*, vol.45 no 2. WINTER 2010.

Silver, H., (2015). The Contexts of Social Inclusion. *DESA Working Paper No 144*, New York. *United Nations Department of Economic and Social Affairs*.

Sotiropoulos, D., and Bourikos, D., (2014). Economic crisis, social solidarity and the voluntary sector in Greece. *Journal of Power, Politics & Governance*, 2(2).

Spicker. P., (2014). Cohesion. Exclusion and social quality. *International journal of social quality*, 4(1)

Stjerno, S. (2004). *Solidarity in Europe. The history of an idea*, Cambridge/New York: Cambridge University Press.

Ursulenco, K., (2009). Social solidarity: development of the idea in the history of sociology and modern interpretations. *Sociology: theories, methods, marketing*,1.

Van Oorshot, W. and Komter, A., (1998). What is it that ties...? Theoretical Perspectives on Social Bonds. *Sociale Wetenschappen*, 41(3).

Weber, M., (1968). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. New York: Bedminster Press.

Παράρτημα

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΤΥΠΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ, ΠΟΥ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ & ΑΠΟΤΕΛΕΣΑΝ ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΓΙΑ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΕΙ Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ

1. «Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης» πόλης Βόλου

Το «Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης» της πόλης του Βόλου, δημιουργήθηκε, το 2015, από εθελοντές γιατρούς, μέλη του Ιατρικού Συλλόγου Βόλου, με σκοπό την δωρεάν παροχή ιατρικής βοήθειας σε ανασφάλιστα άτομα, με προβλήματα υγείας. Στελεχώνεται από γιατρούς διαφόρων ειδικοτήτων, όπως: παθολόγο, χειρουργό, παιδίατρο, καρδιολόγο, ψυχίατρο.

2. «Το Στέκι Αλληλεγγύη για όλους»

Το Στέκι Αλληλεγγύη για όλους, ξεκίνησε τη δράση του το 2012. Είναι ένα δίκτυο εθελοντών, που σκοπό έχει να παρέχει βοήθεια σε όποιον την χρειάζεται. Συγκεντρώνει ρούχα, τρόφιμα, παιχνίδια, είδη πρώτης ανάγκης, σχολικά είδη επιπλέον, στο χώρο του Στεκιού, λειτουργεί κοινωνικό φροντιστήριο, χωρίς δίδακτρα για άπορους μαθητές Δημοτικού και Γυμνασίου, όπου διδάσκονται φιλολογικά μαθήματα, μαθηματικά και αγγλικά.

3. Χώρος Κινημάτων – Στέκι Μεταναστών Βόλου

Ο «Χώρος Κινημάτων – Στέκι Μεταναστών Βόλου», ξεκίνησε τη δράση του το 2005, για να προσφέρει βοήθεια σε πρόσφυγες και μετανάστες που ζούσαν στην πόλη του Βόλου, με νομικές συμβουλές και εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Σήμερα, στο χώρο του Στεκιού, γίνονται και μαθήματα αγγλικών και υπολογιστών, ενώ παρέχεται δημιουργική απασχόληση στα παιδιά των μεταναστών, από εθελόντριες φοιτήτριες, κυρίως του παιδαγωγικού τμήματος. Παράλληλα, το Στέκι λειτουργεί ως κινηματικός και κοινωνικός χώρος, με ποικίλες δράσεις (περιβαλλοντικές, διαδηλώσεις και πορείες για θέματα μεταναστών, αντιρατσιστικό φεστιβάλ,

συμπαράσταση σε όσους βρίσκονται σε κινηματικό αγώνα, βοήθεια σε άνεργους και χαμηλόμισθους κ.λπ.).

4. «Τοπική Ομάδα Ενημέρωσης και Αλληλοβοήθειας Βόλου»

Η Τοπική Ομάδα Ενημέρωσης και Αλληλοβοήθειας, είναι μια ομάδα εθελοντών, που με διακριτικότητα και ανωνυμία πηγαίνουν στα σπίτια οικογενειών, που αντιμετωπίζουν μεγάλο πρόβλημα βιοπορισμού και προσφέρουν ό,τι κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν από προσφορές συμπολιτών. Από το Μάρτιο του 2020, δημιούργησαν μια σελίδα στο Facebook, που ονομάζεται «Ομάδα Ενημέρωσης και Αλληλοβοήθειας» και κάνουν αναρτήσεις, ζητώντας προϊόντα για να τα προσφέρουν σε οικογένειες που έρχονται σε επαφή μαζί τους και τα έχουν ανάγκη.

5. Κέντρο Ανθρωπιστικής Βοήθειας «Ο Εσταυρωμένος»

Το δίκτυο ανθρωπιστικής βοήθειας «Ο Εσταυρωμένος», ξεκίνησε τη δράση του με σκοπό την ενίσχυση των κρατουμένων, αλλά στη συνέχεια, με την έναρξη της οικονομικής κρίσης επέκτεινε το ανθρωπιστικό του έργο και σε άλλες κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται σε ανάγκη. Προσφέρονται ρούχα, κλινοσκεπάσματα, είδη προσωπικής υγιεινής κ.α. σε τρόφιμους φυλακών, αλλά και σε όσους το εισόδημά τους είναι χαμηλό. Γίνονται ανθρωπιστικές αποστολές, σε όλες σχεδόν τις φυλακές της χώρας, εκτός από τις φυλακές των νησιών, λόγω του αυξημένου κόστους στα μεταφορικά.

6. «Δείπνο Αλληλεγγύης Βόλου»

Με πρωτοβουλία ιδιοκτήτη γνωστού εστιατορίου της πόλης του Βόλου και συνεργάτες τόσο επαγγελματίες του χώρου, όσο και απλούς πολίτες, από τον Μάρτιο του 2020, που ξεκίνησε το πρώτο lockdown, προσφέρεται μαγειρεμένο φαγητό, κάθε μέρα, σε όποιον το χρειάζεται, καθώς και σε άστεγους και σε όσους δεν έχουν δυνατότητα μετακίνησης.

7. «Ιστοσελίδα UTH Acternatives»

Τρεις φοιτητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Βόλο, με διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα, ένωσαν τις δυνάμεις τους με σκοπό να γίνουν μια «αγκαλιά» για τους συμφοιτητές τους, που δοκιμάζονται τις ημέρες της καραντίνας.

Δημιούργησαν μια ιστοσελίδα τη UTH Acternatives, το Μάρτιο του 2020, με σκοπό να κάνουν τις ημέρες της καραντίνας λίγο πιο υποφερτές για τους συμφοιτητές τους. Με ιδιαίτερη προθυμία και ζήλο, έστησαν την ιστοσελίδα από το μηδέν, χωρίς καμία βοήθεια, παρά μόνο με τις γνώσεις και τα εφόδια που διέθεταν από τις σχολές όπου φοιτούν. Οι φοιτητές δούλεψαν σκληρά για δύο εβδομάδες και κατάφεραν να στήσουν μια άρτια διαδικτυακή κοινότητα με αγάπη και μεράκι, με σκοπό να επικοινωνήσουν και να κρατήσουν συντροφιά σε όλους τους φοιτητές, αλλά κυρίως σε αυτούς, που για κάποιο λόγο εγκλωβίστηκαν στο Βόλο, λόγω των περιοριστικών μέτρων μετακίνησης και κατάγονται από άλλα μέρη της χώρας και βιώνουν μοναξιά και απομόνωση.

8. Λαϊκή Συνέλευση Γειτονιάς Αγ. Νεκταρίου (ΛΣΑΝ)

Η Λαϊκή Συνέλευση Γειτονιάς Αγ. Νεκταρίου Βόλου, εδρεύει στην ομώνυμη εργατική συνοικία της Ν. Ιωνίας του Βόλου. Ξεκίνησε τις συνελεύσεις της το Δεκέμβρη του 2011, με σκοπό τον αγώνα για την υπεράσπιση της ανθρώπινης ζωής και την αντίσταση στις πολιτικές που οδηγούν στην ανεργία, την εξαθλίωση και την κοινωνική καταστροφή. Από τον Οκτώβρη του 2012, λειτουργεί ιατρείο αλληλεγγύης, προσφέροντας ιατρικές υπηρεσίες πρωτοβάθμιας φροντίδας σε ανασφάλιστους συμπολίτες, Έλληνες και μετανάστες. Στο χώρο της Συνέλευσης, γίνονται μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας αγγλικών σε παιδιά και ισπανικών σε ενήλικες, συλλέγονται και διανέμονται ρούχα και τρόφιμα. Πραγματοποιούνται ποικίλες δράσεις, όπως συμμετοχή σε αντιφασιστικές και αντιρατσιστικές πορείες και φεστιβάλ, διοργάνωση ενημερωτικών εκδηλώσεων, συμμετοχή στην επιτροπή για την αποτροπή των κατασχέσεων και των πλειστηριασμών, συμμετοχή σε κινητοποιήσεις ενάντια στα λουκέτα των βιομηχανικών μονάδων της περιοχής κ.λπ.